# M. TVLLII CICERONIS CATO MAIOR, SIVE DE SENECtute Liber.

## PARADOXA Eiusdem.

Cum D. Erasmi Rot. adnotationibus doctiss.




COLONIAE excudebat Ioan. Gymnicus
ANNO M. D. XLI.

# M. T. CICERONIS CATO MAIOR, SEV DE SENE ctute, ad Titum Pomponium Atticum Præfatio.

O Tite, si quid ego adiuto curam'ue leuasso.
Quæ nunc te coquit, & uersat sub pectore fixa.
Et qua deprimeris, ecquid erit precij?

Licet enim uersibus eisdē mihi affari te Attice, qui- Atticus bus affatur Flaminium ille uir haud magna in re, sed fidei plenus: quanquam certò scio, non ut Flaminium solicitari te Attice sic noctesq; diesq;. Noui enim moderationem animi tui, & æquitatem. Teq; non cognomen solum Athenis deportasse, sed etiam humanitatem & prudentiam intelligo. Et tamen suspicor iisdem rebus te, quibus meipsum interdum grauius commoueri. Quarum consolatio & maior est, & in aliud tempus differenda. Nunc autem mihi uisum est, de senectute aliquid ad te scribere, hoc enim onere (quod mihi tecum commune est) aut iam urgentis, aut certè aduentantis senectutis, & te & meipsum leuari uolo. Et si te quidem id modestè, ac sapienter, sicut omnia & ferre, & laturum esse cer

tò ſcio. Sed mihi cum de ſenectute aliquid uellē ſcribere, tu occurrebas dignus eo munere quo uterq; noſtrum communiter uteretur. Mihi quidem ita iucunda huius libri confectio fuit, ut non modò omnes abſterſerit ſenectutis moleſtias, ſed effecerit mollē etiam & iucundam ſenectutem. Nunquam igitur ſatis laudari dignè poterit philoſophia, cui qui pareat, omne tempus ætatis ſine moleſtia poßit degere. Sed de cæteris & diximus multa & ſæpè dicemus. Hunc uerò librum de Senectute ad te miſimus, omnem autem ſermonem tribuimus, non Tithono, ut Ariſtochius, ne parū eſſet autoritatis tanquam in fabula: ſed M. Catoni ſeni, quô maiorem autoritatem haberet oratio. Apud quem Lælium & Scipionem fecimus admirantes, quòd is tam facilè ſenectutem ferat, iisq; eum reſpondentem. Qui ſi eruditius uidebitur diſputare, quàm conſueuit ipſe in ſuis libris, attribuito Græcis literis, quarum conſtat eum perſtudioſum fuiſſe in ſenectute. Sed quid opus eſt plura? Iam enim ipſius Catonis ſermo explicabit noſtram omnem de ſenectute ſententiam.

Tithonus Ariſtochius. Perſonarum dignitas addit orationi autoritatē

# DIALOGVS.

INTERLOCVTORES, P. Scipio, C. Lælius, & Cato.

## SCIPIO.

Sæpenumero mirari soleo cũ hoc C. Lælio, tum cæterarũ rerum tuã excellẽtiam M. Cato, perfectamq; sapientiam, tum uel maximè quòd senectutem tuam nunquam tibi grauem esse senserim. Quæ plerisq; senibus sic odiosa est, ut onus se Aetna grauius dicant sustinere. Ca. Rem haud sanè Scipio & Læli difficilem admirari uidemini, quibus enim nihil opis est in ipsis ad benè beateq; uiuendum, ijs omnis grauis est ætas. Qui autem omnia bona à seipsis petunt, ijs nihil potest malum uideri, quod naturæ necessitas afferat. Quo in Nota.
5
genere in primis est senectus, quam ut adipiscãtur Epiphonema.
omnes optant, eandẽ accusant adeptam: tanta est inconstantia, stultitia, atq; peruersitas. Obrepere aiũt eam citius quàm putassent. Primum, quis coëgit eos falsum putare? qui enim citius adolescẽtiæ senectus, quàm pueritiæ adolescẽtia obrepit? Deinde, qui minus grauis esset ijs senectus, si octingentesimum annum agerẽt, quàm si octogesimum? Præterita enim

ætas (quàmuis longa) cum effluxisset, nulla consola-
tione permulcere posset stultam senectutem. Quo-
circa si sapientiam meam admirari soletis (quæ uti-
6 nam digna esset opinione uestra, nostroq; cognomi-
ne) in hoc sumus sapientes, quòd naturam optimam
ducē tanquam Deum sequimur, eiq; paremus, à qua
non uerisimile est, cū cæteræ partes ætatis benè de-
scriptæ sint, extremum actum tanquā ab inerti poë-
ta esse neglectum. Sed tamē necesse fuit esse aliquod
extremum, & tanq̄ in arborū baccis, terræq; fru-
gibus maturitate tempestiua, quasi uietū & caducū,
7 quod ferendū est molliter sapienti. Quid enim est
aliud gigantū more bellare cū dijs, nisi naturæ repu-
gnare? Læl. Atqui Cato, gratißimū nobis (ut etiam
8 pro Scipione pollicear) feceris, si quoniā uolumus,
& speramus quidē senes fieri, antè multò à te didi-
cerimus, quibus facillimè rationibus ingrauescentē
ætatē ferre poßimus. Ca. Faciā uerò Læli, præser-
tim si utrique uestrū gratum (ut dicis) futurum est.
Scip. Volumus sanè (nisi molestum est Cato) tanquā
aliquā uiam longam confeceris, quā nobis quoq; in-
grediūdum sit istuc, quò peruenisti, uidere quale sit.
Ca. Faciam ut potero Læli. Sæpè enim interfui que-
relis meorum æqualium (Pares aūt cum paribus ue-
teri prouerbio, facillimè congregantur) * quas C.
Salinator, quas Sp. Albinus, homines consulares, no-
stri

Cato sapiens dicebatur.

ἐπιθετῶν

Quid sit gigantes cum dijs bellare

θεομαχεῖν.

Prouerbiū

* Al. quæ.

ſtri ferè æquales deplorare ſolebant: tum quòd uoluptatibus carerent, ſine quibus uitã nullã putarẽt, tum quòd ſpernerentur ab iis, à quibus eſſent coli ſoliti. Qui mihi non uidebantur accuſare id, quod eſſet accuſandũ. Nam ſi id culpa ſenectutis accideret, eadem mihi uſu euenirent, reliquisq; omnibus maioribus natu, quorum ego multorum cognoui ſenectutẽ ſine querela, qui ſe à libidinũ uinculis laxatos eſſe nõ moleſtè ferrent, nec à ſuis deſpicerẽtur: ſed omnium iſtiuſmodi querelarum in moribus eſt culpa, non in ætate. Moderati enim & non difficiles ſenes, nec inhumani, tolerabilẽ agunt ſenectutem. Importunitas aũt & inhumanitas, omni ætati moleſta eſt. Læ. Eſt, ut dicis Cato. Sed fortaſſe dixerit quiſpiam, tibi propter opes & copias, & dignitatẽ tuam, tolerabilem ſenectutẽ uideri. Id aũt non poſſe multis contingere. Ca. Eſt iſtud quidẽ Læli aliquid, ſed nequaquam in iſto ſunt omnia, ut Themiſtoclem ferunt Seriphio cuidã, in iurgio reſpondiſſe, cũ ille dixiſſet, non eum ſua, ſed patriæ gloria ſplendorem aſſecutũ. Nec hercle, inquit, ſi ego Seriphius eſſem nobilis, nec ſi tu Athenieñſis eſſes, clarus unquã fuiſſes. Quod eodem modo de ſenectute poteſt dici. Neq; enim in ſumma inopia leuis eſſe ſenectus poteſt, ne ſapienti quidem, nec inſipienti in ſumma copia non grauis. Aptiſſima omnino ſunt Scipio & Læli arma ſene-

In morib⁹ eſt culpa, non in ætate.

9
10

Themiſtoclis reſponſio ad Seriphium quendam

Senectutis arma

senectutis, artes, exercitationesq; uirtutum, quæ in
omni ætate cultæ, cum multum diuq; uixeris, mirifi
cos afferunt fructus, non solum quia nunq̃ deserũt,
ne in extremo quidem tempore ætatis (quanquam
id maximũ est) uerum etiam quia conscientia benè
actæ uitæ, multorumq; benefactorũ recordatio iu-
11 cundissima est. Ego quidẽ Q. Maximum (cum, qui

Q. Fabij Maximi gesta.

Tarentũ recepit) adolescẽs, ita dilexi senẽ, ut æqua
lem. Erat enim in illo uiro comitate grauitas condi
ta, nec senectus mores mutauerat, quanquã eum co
lere cœpi non admodum grandem natu, sed tamen
iam ætate prouectum. Anno enim postquã primum
consul fuerat, ego natus sum, cumq; eo quartũ con-
12 sule, adolescentulus miles profectus sum ad Capuam

Capua Apuliæ ciuitas

quintoq; anno pòst ad Tarentum quæstor, deinde
ædilis, quadriennio pòst factus sum prætor, quem
magistratũ gessi consulibus Tuditano & Cethego,

Cintia lex

tum quidem ille admodum senex suasor legis Cintiæ
de donis & muneribus fuit. Hic & bella gerebat ut
adolescens, cum planè grandis esset, & Hannibalem
iuueniliter exultantem patientia sua molliebat. De
quo præclare familiaris noster Ennius:

Cũctator Fabius

Vnus homo nobis, cunctando restituit rem.
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo postq; magisq; uiri nunc gloria claret.

Tarentum uerò qua uigilantia, quo consilio rece-
pit?

pit? Cum quidem me audiente Salinatori, qui amisso oppido fugerat in arcem glorianti, atq; ita dicenti: Mea opera Q. Fabi Tarentum recepisti. Certè (inquit ridēs) nam nisi tu amisisses, nunquā recepissem. Nec uerò in armis præstatior quàm in toga, qui cō sul iterum Sp. Caruilio collega quiescente, C. Flaminio tribuno plebis quoad potuit restitit, agrum Picenum, & Gallicum uiritim contra senatus autoritatē diuidenti. Augurq; cum esset, dicere ausus est, optimis auspicijs ea geri, quæ pro Reipub. salute fierent: quæ contra Remp. ferrentur, contra auspicia fieri. Multa præclara in eo uiro cognoui, sed nihil est admirabilius, quàm quomodo ille mortem M. filij tulit clari uiri & consularis. Est in manibus uiri laudatio, quam cum legimus, quem philosophorum non contemnimus? nec uerò ille in luce modò, atq; in oculis ciuium magnus, sed intus, domiq; præstatior. Qui sermo? quæ præcepta? quanta notitia antiquitatis? quæ scientia iuris augurandi? multæ etiam ut in homine Romano literæ, omnia memoria tenebat, non domestica solum, sed etiam externa bella. Cuius sermone ita cupidè fruebar, quasi iam diuinarem id qd' euenit, illo extincto, unde discerē, fore neminē. Quorsum igitur hæc tam multa de Maximo? quia profectò uidetis nefas esse dictū, miserā fuisse talē senectutem. Nec tamen omnes possunt esse Scipiones

Fuga Salinatoris

13
14

aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestres, naualesq; pugnas, ut bella à se gesta, triumphosq; recordentur. Est enim quietè & purè, & eleganter actæ ætatis, placida ac lenis senectus, qualem accepimus Platonis, qui uno & octogesimo an no scribens, mortuus est. Qualem Isocratis, qui cum librum, qui Panathenaicus inscribitur, quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, uixitq; quinquennium postea, cuius magister Leontinus Gorgias centum & septem compleuit annos, neq; unquam in suo studio atq; opere cessauit. Qui cum ex eo quæreretur, cur tam diu uellet esse in uita? nihil habeo, inquit, quod incusem senectutem. Præclarum responsum, & docto homine dignum. Sua enim uitia insipientes, & suam culpam in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cuius modo mentionem feci, Ennius:

Isocrates scripsit Panathenaicum

Sicut fortis equus, spacio qui sæpe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

Equi fortis & uictoris senectuti comparat suam, quem quidem probè meminisse potestis. Anno enim undeuigesimo post eius mortem, hi consules T. Flaminius, & M. Attilius facti sunt. Ille autem, * Scipione & Philippo iterum consulibus, mortuus est. Cum ego quidem V. & LX. annos natus, legem Voconiam uoce magna, & bonis lateribus

* Al. Cœpione.

Lex Voconia.

*bus suasissem: annos LXX. natus (tot enim uixit) Ennius, ita autem ferebat duo (quæ maxima putantur) onera, paupertatem, & senectutem, ut eis penè delectari uideretur. Etenim * cum complector animo, quatuor causas reperio, cur senectus misera uideatur, unam, quòd auocet à rebus gerendis, alteram, quòd corpus faciat infirmum, tertiam, quòd priuet omnibus ferè uoluptatibus, quartam, quòd haud procul absit à morte. Earum, si placet, causarum, quantum quæq; ualeat, quantumq; iusta sit unaquæq; uideamus. A rebus gerendis senectus abstrahit? Quibus? an iis quæ geruntur iuuentute & uiribus? Nullæ ne igitur res sunt, quæ uel infirmis corporibus, animo tamen administrentur? Nihil igitur agebat Q. Maximus, nihil L. Paulus pater tuus, ô Scipio, socerq; filij mei uiri optimi, & cæteri senes, Fabricij, Curij, Coruncani, cùm Rem publ. consilio & autoritate defendebant, nihil agebant? Ad Appij Claudij senectutem accedebat etiam ut cæcus esset, tamen is cum sententia senatus inclinaret ad pacem, & fœdus faciendum cum Pyrrho, non dubitauit dicere illa, quæ uersibus persecutus est Ennius:*

*Quò uobis mentes rectæ, quæ stare solebant*
*Antehac, dementi sese flexêre ruina?*

*Cæteraq; grauissime. Notum enim uobis carmen est.*

*Quantū Cur senectus misera uideatur.

Prima uituperatio senectutis Senectutē impedimēto non esse rebus gerendis.

Appius cæcus.

15

est. Et tamen ipsius Appij extat oratio, atq; hanc
illi egit septē & decem annis post alterū consulatū,
16 cum inter duos consulatus anni decem * interflux-
*Ali. inter fuissent. issent, censorq; ante consulatū superiorē fuisset. Ex
quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem sanè fuisse,
17 & tamen sic à patribus accepimus. Nihil igitur affe
18 runt, qui in re gerenda uersari senectutē negant, si
milesq; sunt, ut si qui gubernatorem in nauigando
agere nihil dicant, cum alij malos scandant, alij per
foros cursitent, alij sentinā exhauriant: ille aūt cla
uum tenens sedeat in puppi quietus, non faciat ea,
quæ iuuenes, at uerò multo maiora & meliora fa-
Nota. cit. Non enim uiribus, aut uelocitatibus, aut celeri-
tate corporū res magnæ geruntur (feruntur), sed consilio, &
autoritate, & sentētia, quibus non modo nō orbari (priuari),
sed etiā augeri senectus solet, nisi fortè ego uobis
(qui & miles, & tribunus, & legatus, & consul uer
satus sum in uario genere bellorū) cessare nunc ui-
deor, cū bella nō gero: at senatui quæ sunt gerēda
præscribo, & quomodo Carthagini malè iā diu co-
gitanti bellū inferatur, multò antè denūcio, de qua
nō antè uereri desinā, q̄ illam excisam esse cognoue-
ro. Quā palmā utinā immortales dij tibi Scipio re
seruēt, ut aui reliquias persequare. Cuius à morte
hic tertius & trigesimus est annus: sed memoriam il
lius uiri excipiēt omnes anni cōsequētes. Anno antè

*me censorem mortuus est, nouem annis post meum consulatum, cum consul iterum me consule creatus esset. Num igitur si ad centesimum annum uixisset, senectutis eum suæ pœniteret? nec enim excursione, nec saltu, nec eminus hastis, aut cominus gladijs utetur, sed consilio, ratione, sententia. Quæ nisi essent in senibus, non summum consiliũ maiores nostri appellassent senatum. Apud Lacedæmonios quidẽ, hi qui amplißimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiã appellantur senes: quòd si legere et audire uoletis externa, maximas Respublicas per adolescentulos labefactatas, à senibus sustentatas & restitutas reperietis. Cedò, qui uestrã Rempub. tantã amisistis tã cito? sic enim percõtanti, ut est in Neuij poëtæ ludo, respondentur & alia, & hæc in primis.* 19

Senatus à senio Presbyter honoris uocabulũ.

*Prouenicbant oratores noui, stulti, adolescẽtuli, Temeritas est, uidelicet florentis ætatis, prudentia senectutis. At memoria minuitur, credo, nisi exerceas eam, aut etiam si sis natura tardior. Themistocles omnium ciuium nomina perceperat. Num igitur censetis eum, cum ætate processisset, qui Aristides esset, Lysimachum salutare solitum? Equidem* 20 *non modò eos noui, qui sunt, sed eorum patres etiã & auos. Nec sepulchra legens uereor (quod aiunt) ne perdam memoriam. His enim ipsis legendis redeo in memoriam mortuorum, nec uerò quenquam* 21 *senum*

Iambicus tetrameter.

Memoriã senectute nõ minui.

Themistoclis memoria.

*senum audiui oblitum, quo loco thesaurum obruis-
set, omnia quæ curant meminerunt, uadimonia con-
stituta, qui sibi, quibus ipsi debeant. Quid iuriscon-*
22 *sulti? quid pontifices? quid augures? quid philoso-
phi senes, q̃ multa meminerunt? Manent ingenia se
nibus, modò permaneat studium & industria: nec
ea solum in claris & honoratis uiris, sed in uita eti
am priuata & quieta. Sophocles ad summam se-*
23 *nectutē tragœdias fecit, qui propter studium cum
rem familiarem negligere uideretur, à filijs in iu-
dicium uocatus est, ut quemadmodum (nostro mo-
re) malè rem gerentibus patribus bonis interdicī
solet, sic illū quasi desipientem à re familiari remo-
uerent iudices, tum senex dicitur eam fabulam, quā
in manibus habebat, & proximè scripserat, Oedi-
pum Coloneum recitasse iudicibus, quæsisseq; num
illud carmē desipientis uideretur? quo recitato sen
tentijs iudicum est liberatus. Num igitur hunc, num
Hesiodum, num Simonidem, num Stesichorum, nū
quos antè dixi, Isocratem, Gorgiam: num Home-
rum, num philosophorum principem Pythagoram
Democritum, num Platonem, num Socratem num
postea Zenonem, Cleantem, aut eum, quem uos etiā
Romæ uidistis Diogenē Stoicū coēgit in suis studijs
obmutescere senectus? An nō in omnibus his studio
rum agitatio uitæ æqualis fuit? Age ista diuina stu
dia*

Sophocles

Manifestat senectutē non esse remotā à rebus gerendis.

Oedipus.

dia omittamus, poſſum nominare ex agro Sabino ruſticos uicinos & familiares meos, quibus abſentibus nunquam ferè ulla in agro maiora opera fiunt non ſerendis, non percipiendis fructibus, non condendis: quanquam in illis hoc minus mirum. Nemo enim eſt tam ſenex, qui ſe annum non putet poſſe uiuere. Sed iidem laborant in eis quæ ſciunt nihil ad ſe omnino pertinere. Serunt arbores, quæ alteri ſeculo proſint, ut ait Statius noſter in Synephebis. Nec uerò dubitat agricola, quamuis ſenex, quærẽti cui ſerat, reſpondere, dijs immortalibus, qui me nõ accipere tantummodo à maioribus uoluerunt, ſed etiam poſteris tradere. Melius Cæcilius de ſene alteri ſeculo proſpiciente, quàm illud:

Nota.

Statij duo fuerunt. Statius. Cæcilius

Aedepol ſenectus ſi nihil quicquàm aliud uitij 24
Apportet ſecũ, cum aduenerit, unũ id eſt ſatis.
Quod diu uiuendo multa quæ non uult, uidet.

Et multa fortaſſe quæ uult, atq; in ea quidem, quæ non uult ſæpè etiam adoleſcentia incurrit. Illud uerò idem Cæcilius uitioſius:

Tum etiam in ſenecta hoc deputo miſerrimum,
Sentire ea ætate eſſe odioſum ſe alteri.

Iucundum potius quàm odioſum: Vt enim bona adoleſcentibus indole præditis ſapientes ſenes delectantur, leuiorq; fit eorum ſenectus, qui à iuuentute coluntur & diliguntur. Sic adoleſcentes ſenum præ- 25

ceptis

*ceptis gaudent, quibus ad uirtutem studia ducuntur. Nec minus intelligo me uobis, quàm uos mihi esse iucundos. Sed uidetis ut senectus non modò languida, atque iners non modò sit, uerũ etiam sit operosa, & semper agens aliquid, & moliens, tale scilicet, quale cuiusq; studium in superiore uita fuit. Quid? quod etiam addiscunt aliquid, ut Solonem in uersibus gloriantem uidimus, qui se quotidie aliquid addiscentem senem fieri dicit, ut ego feci, Græcas literas senex didici. Quas quidem sic auidè arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens. ut ea ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis uti uidetis. Quod cum fecisse Socratem in fidibus audirem, uellem equidem & illud (discebant enim fidibus antiqui) sed in literis certè elaboraui.*

Solon & Draco legum latores.

Nota.

*Nec nunc quidem uires desidero adolescentis (is enim locus erat alter de uitijs senectutis) non plus quàm adolescens etiam uires tauri aut elephantis desiderabam. Quod enim homini naturaliter insitum est, eo uti decet, & quicquid agas, agere pro uiribus. Quæ enim uox potest esse contemptior, quàm Milonis Crotoniatæ? qui cũ iam senex esset, athletasq; se in curriculo exercentes uideret aspexisse lacertos suos dicitur, illachrimãsq; dixisse At hi quidem iã mortui sunt. Non uerò tã isti quàm tu ipse*

Secũda uituperatio senectutis Senectutẽ hoc miseram nõ esse φ corp⁹ infirmum reddat.

Milonis querimonia.

tu ipse nugator, neque enim ex te unquam es nobilitatus, sed ex lateribus, & lacertis tuis. Nihil Sextus Aemilius tale, nihil multis annis antè T. Coruncanus, nihil modò Publius Crassus, à quibus iura ciuibus præscribebantur, quorum usq; ad extremum spiritum prouecta est prudentia. Orator metuo ne languescat senectute. Est enim munus eius non ingenij solum, sed laterũ etiam & uirium. Omnino canorum illud in uoce splendescit, etiam nescio quo pacto in senectute, quod equidem non amisi ad huc, & tamen uidetis annos meos. Sed tamen decorus est sermo senis, quietus & remissus, facitq; persæpè ipsa sibi audientiam diserti senis compta oratio & mitis. Quod si exequi nequeas, posis tamen Scipioni præcipere, & Lælio. Quid enim est iucundius senectute stipata studijs iuuentutis? An ne eas quidẽ uires senectuti relinquemus, ut adolescentulos doceat, instituat, & ad omne officij munus instruat? Quo quidẽ opere, quid potest esse præclarius? Mihi uerò Caij & Publij Scipiones, & aui tui duo L. Aemilius, P. Aphricanus, comitatu nobilium iuuenũ fortunati uidebantur. Nec ulli bonarum artium magistri non beati putandi, quàmuis cõsenuerint uires, atq; defecerint: & si ista ipsa defectio uirium adolescentiæ uitijs efficitur sæpius quàm senectutis. Libidinosa etenim & intemperans adolescẽtia

Senectutẽ non officere oratori

Nota.

Duo Cyri

*tia effœtũ corpus tradit senectuti. Cyrus aũt apud Xenophontem eo sermone, quem moriens habuit, cum admodũ senex esset, negat se unquam sensisse senectutem suam imbecilliorẽ factam, quàm adolescentia fuisset.* Ego L. Metellum memini puer, *qui cum quadriennio post alterum cõsulatum pontifex maximus factus esset* (XXII. *annos ei sacerdotio præfuit*) *ita bonis uiribus esse in extremo tempore ætatis, ut adolescentiam non requireret.* Nihil *necesse est de meipso dicere mihi, quanquam est id quidem senile, ætatiq; nostræ conceditur.* Videtis'ne, *ut apud Homerum sæpißimè Nestor de uirtutibus suis prædicet?* Tertium *enim iam ætatem hominum uixerat, nec erat ei uerendum, ne uera de se prædicans, nimis uideretur aut insolens aut loquax.* Etenim (*ut ait Homerus*) *ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio, quam ad suauitatem nullis egebat corporis uiribus, & tamen ille dux Græciæ nunquam optat, ut Aiacis similes decem habeat: at ut Nestoris quandoq;.* Quod *si acciderit, non dubitat quin breui Troia sit peritura.* Sed *redeo ad me:* Quartum *annum ago & octogesimũ, equidem posse uellem idem gloriari quod Cyrus, sed tamen hoc queo dicere, non me quidem his esse uiribus, quibus aut miles Punico bello, aut quæstor in eodem bello, aut consul in Hispania fuerim, aut quadriennio post cum tribunus*

Homerus omniũ artiũ pater.

Nestoris senect⁹ & eloquẽtia Iliad. I.

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδά. 27

Decẽ Nestoris similes optat Agamemnõ 2. Iliados his quidẽ uersibus: αἲ γὰρ Ζεῦ τε πάτερ, καὶ Ἀθηναίη

*nus militaris depugnaui apud Thermopylas, M. Atilio, C. Glabrione consulibus. Sed tamen ut uos uidetis non planè me eneruauit, non afflixit senectus, non curia uires meas desiderat, non rostra, nõ amici non clientes, nõ hospites. Nec enim unquã sum assensus illi ueteri laudatoq́; prouerbio, quod monet maturè fieri senem, si diu uelis esse senex. Ego uerò me minus diu senem mallem, quàm esse senem: antequã essem. Itaq; nemo adhuc conuenire me ualuit, quin fuerim occupatus. At minus habeo uirium, quàm uestrum utervis. Nec uos quidem T. Pontij centurionis uires habetis, num idcirco ille est præstantior uobis? Moderatio modò uiriũ adsit, & tantum quãtum quisq; potest nitatur. Nec ille magno desiderio tenebitur uirium. Olympiæ per stadium ingressus esse Milo dicitur, cum humeris sustineret bouem uiuum. Igitur has corporis, an Pythagoræ tibi malis uires ingenij dari? Deniq; isto bono utare dum adsit, cum absit ne requiras: nisi fortè adolescentes pueritiam, paulũlum ætate progressi, adolescentiã debent requirere. Cursus est certus ætatis, & uia una naturæ, eaq́; simplex, sua cuiq; parti tempestiuitas est data. Vt enim infirmitas puerorum est, & ferocitas iuuenum, & grauitas iam constantis ætatis: sic senectutis maturitas naturale quiddam habet, quod suo tempore percipi debeat. Arbitror*

[margin: καὶ ἄπολλον τοιοῦτοι δέκα μοι συμφράδμονες εἶεν ἀχαιῶν· τῷ κε τάχ' ἠμύσειε πόλις πριάμοιο ἄνακτος, χερσὶν ὑφ' ἡμετέρῃσιν ἁλοῦσά τε περθομένη τε.]

[margin: Nota.]

[margin: Nec quidã]

[margin: Maturitas senectutis]

Masinissa rex Mauritaniæ

*te audire Scipio hospes tuus Masinissa quæ faciat, hodie nonaginta annos natus, cum ingressus iter pedibus sit, in equum omnino non ascendere, cũ equo, ex equo non descendere, nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto sit, summam in eo esse corporis siccitatem. Itaq; ex equi omnia regis officia & munera. Potest igitur exercitatio & temperantia etiam in senectute conseruare aliquid pristini roboris. Non sunt in senectute uires, nec postulantur uires à senectute, ergo & legibus & institutis uacat ætas nostra muneribus ijs, quæ non possunt sine uiribus sustineri: Itaq; non modò quod non possumus, sed nec quantum possumus quidem cogimur. At ita multi sunt imbecilles senes, ut nullum officij, aut omnino uitæ munus exequi possint. At id quidem non proprium senectutis est uitium, sed commune ualetudinis. Quàm fuit imbecillis P. Aphricani filius is, qui te adoptauit? quàm tenui, aut nulla potius ualetudine? Quod nisi ita fuisset, alterum ille extitisset lumen ciuitatis. Ad paternam enim magnitudinem, animi doctrina uberior accesserat. Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum ne id quidem adolescentes effugere possint? Resistẽdum Læli & Scipio senectuti est, & eius uitia diligentia * compensanda sunt. Pugnandum tanquam contrà morbum est,*

Nec quidẽ

Documenta ad resistendum senectuti.

* Al. corrigenda.

Nota

*sic*

ſic contrà ſenectutem habenda ratio ualetudinis. Vtendum exercitationibus modicis. Tantum cibi & potionis adhibendum, ut reficiantur uires, non opprimantur. Nec uerò corpori ſoli ſubueniēdum eſt, ſed etiam menti, atq; animo multò magis: Nanque hæc quoque, niſi tanquam lumini oleum inſtilles 29 extinguuntur ſenectute. Et corpora quidem defatigatione & exercitatione ingraueſcunt, animi autem ſe exercendo leuantur. Nam quos dit Cæcilius comicus ſtultos ſenes, hos ſignificat credulos, obliuioſos, diſſolutos, quæ uitia ſunt non ſenectutis, ſed inertis, ignauæ, ſomniculoſæ ſenectutis. Vt petulantia, ut libido magis eſt adoleſcentum, quàm ſenum, nec tamen omnium adoleſcentum, ſed non proborum: ſic iſta ſenilis ſtultitia, (quæ deliratio appellari ſolet) ſenium leuium eſt, non omnium. Quatuor robuſtos filios, & filias quinq;, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & ſenex, & cæcus. Intentum enim animum tanquam arcum habebat, nec langueſcens ſuccumbebat ſenectuti. Tenebat non modò autoritatem, ſed etiam imperium erga ſuos, metuebant eum ſerui, uerebantur liberi, charum omnes habebant, uigebat in ea domo patrius mos & diſciplina. Ita enim ſenectus honeſta eſt, ſi ſe ipſa defendit, ſi ius ſuum retinet, ſi nemini mancipata eſt, ſi uſq; ad extremū ſpiritum

Corpus exercitatione ingraueſcit, animus leuatur.

Deliratio.

Appius cæcus

dominatur in suos. Vt enim adolescentem, in quo se nile aliquid, sic senem in quo adolescentis probi est aliquid laudamus, quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nunquam erit. Septimus mihi Originum liber est in manibus, omnia antiquitatis monumenta colligo, causarum illustrium quascunq; defendi, nunc quàm maximè conficio orationes. Ius augurum, pontificum, ciuile tracto, multum etiam Græcis literis utor: Pythagoreorumq; more exercendæ memoriæ gratia, quid quoq; die dixerim, audiuerim, egerim, commemoro uesperi. Hæ sunt exercitationes ingenij, hæc curricula mentis. In his desudans atq; elaborans, corporis uires nõ magnopere desidero. Adsum amicis, uenio in senatum frequens, ultroq; affero res multum & diu cogitatas, easq; tueor, animi non corporis uiribus. Quæ si exequi nequirem, tamen me lectulus meus oblectaret ea ipsa cogitantem, quæ iam agere non possem. Sed ut possum, facit acta uita: semper enim in istis studijs, laboribusq; uiuẽti, nõ intelligitur quãdo obrepat senectus. Ita sensim sine sensu ætas senescit: nec subito frangitur, sed diuturnitate extinguitur.

Originũ libri à Catone scripti.

Nota. Pythagoreorum mos.

Tertia senectutis uituperatio.

SEquitur tertia uituperatio senectutis, quod eam carere dicunt uoluptatibus. O præclarum munus ætatis, siquidem id aufert nobis, quod est in adolescentia uitiosissimum. Accipite enim optimi

optimi adolescentes, ueterem orationem Architæ Tarentini, magni in primis & præclari uiri quæ mihi tradita est, cum essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo. Nullam capitaliorē pestem, quàm corporis uoluptatem hominibus dicebat à natura datam: cuius uoluptatis auidæ libidines temerè & effrenatè ad potiundum incitarentur. Hinc patriæ proditiones, hinc rerumpublicarū euersiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat: Nullum deniq; scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido uoluptatis impelleret. Stupra uerò, & adulteria, & omne flagitium nullis alijs illecebris excitari, nisi uoluptate. Cumque homini siue natura, siue quis deus nihil mente præstabilius dedisset, huic diuino muneri ac dono nihil tam esse inimicum quàm uoluptatem. Nec enim libidine dominante temperantiæ locum esse omnino, nec in uoluptatis regno uirtutem posse consistere. Quod quò magis intelligi posset, fingere animo aliquem iubebat, tanta incitatum uoluptate corporis, quanta percipi posset maxima, nemini censebat fore dubiū quin tam diu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil tam detestabile, tamq; pestiferum, quàm uoluptatem. Siquidem ea cum maior esset atque longior, omne animi lumen extin-

Senectutē miseram non esse quod priuet uoluptatibus.

Oratio Architæ contra uoluptatem.

Menti uoluptas inimica.

gueret. Hæc cum C. Pontio Samnite, patreq; eius, à quo in Caudino prælio P. Posthumius, & T. Veturius consules superati sunt, locutum Architam, Nearchus Tarentinus hospes noster qui in amicitia populi Romani permanserat, se à maioribus natu accepisse dicebat: cum quidem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis, quem Tarentum uenisse L. Aemilio, Appio Claudio consulibus reperio.

Plato quo tempore Tarentū uenerit.

Quorsum hæc? ut intelligatis si uoluptatem aspernari ratione & sapientia non possumus, magnam habendam senectuti gratiam, quæ efficeret, ut non liberet quod non oporteret. Impedit enim consilium uoluptas rationi inimica, ac mentis (ut ita dicam) perstringit oculos, nec habet ullum cum uirtute commercium.

γνώμη

Inuitus quidem feci, ut fortissimi uiri T. Flaminij fratrem L. Flaminium à senatu eijcerem, septem annis postquàm consul fuisset: sed notandam libidinem putaui. Ille enim cum esset consul in Gallia, * exhortatus est in conuiuio à scorto, ut securi feriret aliquem eorum, qui in uinclis essent damnati rei capitalis. Hic Tito fratre suo censore (qui proximus antè fuerat) elapsus est. Mihi uerò & Flacco, neutiquam probari potuit tam flagitiosa, & tam perdita libido, quæ cum probro priuato coniungeret imperij dedecus. Sæpè à maioribus natu audiui, qui se porrò pueros à senibus audiuisse

Detestabile scelus à L. Flaminio factū ob uoluptatem.

32

33

*Exemplaria castigatiora habent ex oratus pro exhortatus.

*uisse dicebant, mirari solitum* C. Fabricium, *quòd cum apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset à Thessalo Cynea, Athenis quendam esse, qui se sapiẽtem profiteretur, cumq́; dicere, omnia quæ facerемus, ad uoluptatem esse referenda. Quod ex eo audientes, Manium Curium & Titum Coruncanum optare solitos, ut id Samnitibus, ipsiq́; Pyrrho persuaderetur, quò facilius uinci possent, cum se uoluptatibus dedissent. Vixerat Manius Curius cum P. Decio, qui quinquennio antè eum consulem se pro Republ. quarto consulatu deuouerat. Norat eundem Fabricius, norat Coruncanus, qui tum ex sua uita, tum ex eius (quem dico) P. Decij facto iudicabant esse profecto aliquid natura pulchrum atque præclarum, quod sua spõte peteretur, quodq́; spreta & contempta uoluptate, optimus quisque sequeretur. Quorsum igitur tam multa de uoluptate? Quia non modò uituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quòd ea uoluptates nullas magnopere desiderat. Caret epulis, extructisq́; mẽsis, & frequentibus poculis: Caret ergo uinolentia crudelitate, & insomnijs. sed si aliquid dandum est uoluptati (quoniam eius blandicijs non facile obsistimus. Diuinus enim Plato escam malorum uoluptatem appellat, quod ea uidelicet homines capiantur, ut hamo pisces) quanquam immoderatis epulis ca-*

[Fabricius Pyrrhus.]

[Epicurus Philosophus]

[P. Decius se pro Republ. deuouit.]

[Senectutis laus]

[Voluptas malorum esca. δέλεαρ τῶν κακῶν ἡ ἡδονή]

C. Duillus prim⁹ Pœnos classe deuicit.

reat senectus, modicis conuiuijs potest tamē dele-
ctari. C. Duillii M. filium, qui Pœnos primus classe
deuicerat, redeuntē à cœna senē sæpè uidebā puer,
34 delectabatur crebro funali, & tibicine, quæ sibi nul
lo exemplo priuatus sumpserat, tantū licentiæ da-
bat gloria. Sed quid ego alios? ad meipsum iam re-
uertar. Primum habui semper sodales. Sodalitates
aūt me quæstore cōstitutæ sunt sacris Idæis magnæ
matris acceptis. Epulabar igitur cū sodalibus omni
no modicè. Sed erat tamen quidā feruor ætatis, qua
progrediente omnia fiunt etiam indies mitiora. Ne
que enim ipsorum conuiuiorū delectationem cor-
poris uoluptatibus magis, q̃ cœtu amicorum & ser

Quare dicatur conuiuium. Συμπόσιον Σύνδειπνον

monibus metiebar. Benè enim maiores nostri accu
bationem epularē amicorū, quia uitæ coniunctionē
haberet, conuiuium nominarunt melius, quàm Græ
ci, qui hoc idem tum compotationem, tum concœna
35 tionem uocant, ut quod in eo genere minimum est,
id maximè probare uideantur. Ego uerò propter
sermonis delectationem tēpestiuis cōuiuijs delector
nec cū æqualibus solum, qui pauci admodū restant,
sed cum uestra etiam ætate, atq; uobiscū. Habeoq;
senectuti magnam gratiam, quæ mihi sermonis aui-
ditatem auxit, potionis & cibi sustulit. Quòd si quē
36 etiam ista delectant (ne omnino bellum indixisse ui-
dear uoluptati, cuius est etiā fortasse quidā natura
lis

lis modus) non intelligo, ne in istis quidem uoluptatibus ipsis carere sensu senectutem. Me uerò & magisteria delectãt à maioribus instituta, & is sermo, qui more maiorum à summo adhibetur magistro in poculo: & pocula, sicut in symposio Xenophontis, minuta, atq; rorãtia: & refrigeratio æstate, & uicissim hyeme aut sol, aut ignis hybernus. Quæ quidẽ in Sabinis etiam persequi soleo, conuiuiumq; uicinorum quotidie cõpleo, quod ad multam noctẽ quàm maximè possumus, uario sermone producimus. At non est uoluptatũ tanta, quasi titillatio in senibus. Credo, sed nec desideratio quidẽ. Nihil autem molestum, quod non desideres. Benè Sophocles, cùm ex eo quidã iam confecta ætate quæreret, uteretur'ne rebus Venereis? dij meliora, inquit. Libenter uerò istinc, tãquam à domino agresti ac furioso profugi. Cupidis enim rerum taliũ, odiosum & molestum est fortasse carere. Satiatis uerò & expletis, iucũdius est carere quàm frui. Quanquàm non caret is, qui non desiderat: ergo non desiderare dico esse iucundius, quàm frui. Quòd si istis ipsis uoluptatibus bona ætas fruitur, libentius primum paruulis fruitur rebus, ut diximus: deinde ijs quibus senectus, si etiam non abundè potitur, non omnino caret: Vt Turpione Ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea spectat, delectatur tamẽ etiam qui in ultima.

Pulchra Sophoclis responsio.

Cauea. Θεωρητήριον.

Sic

Sic adolescentia uoluptates propè intuens, magis fortaße lætatur. Sed delectatur etiam senectus pro
37 cul eas spectans, tantum quantum sat est. At illa quanti sunt, animum tanquam emeritis stipendijs li
38 bidinis, ambitionis, contentionis, inimicitiarum, cu piditatum omnium, secum eße, secumq; (ut dicitur) uiuere? Si uerò habet aliquod tā quam pabulū studij atq; doctrinæ, nihil est otiosa senectute iucundius. Mori uidebamus in studio demetiēdi penè cœli atq; terræ C. Gallum familiarē patris tui Scipio. Quoties illum lux noctu aliquid describere ingressum? quoties nox oppreßit cum cœpißet mane? quàm de lectabatur, cum defectiones solis & lunæ multò nobis antè prædiceret? quid in leuioribus studijs, sed tamen acutis? quàm gaudebat bello suo Punico *Næuius? quàm Truculento Plautus? quàm Pseudolo? Vidi etiam senem Liuium, qui cum septem an nos antequàm ego natus sum, fabulam* ædidißet,
39 Cethego Tuditanoq; consulibus, usque ad adolescen tiam meā proceßit ætate. Quid de P. Licinij Craßi, & Pontificij & ciuilis iuris studio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus est? Atqui eos omnes quos comme moraui, his studijs flagrantes senes uidimus. M. uerò Cethegum, quem rectè Suadæ medullam dixit Ennius, quanto studio exerceri in dicendo uidebamus

Emerita stipendia.

Senectutis uoluptas.

Prouerbiū

Gallus astrologus.

*Aliàs Ennius Næuius.

Liuius Andronicus.

*Aliàs docuisset.

*mus etiam senem? Quæ sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum uoluptates cum his uoluptatibus comparandæ? Atque hæc quidem studia sunt doctrinæ, quæ quidem prudentibus & benè institutis, pariter cum ætate crescunt, ut honestum illud Solonis est, quod ait uersiculo quodam (ut antè dixi) senescere se, multa indies addiscentem, qua uoluptate animi nulla certè potest esse maior, Venio nunc ad uoluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec ulla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis uitam proximè uidentur accedere. Habent enim rationem cum terra, quæ nunquam recusat imperium nec unquã sine usura reddit quod accepit, sed aliàs minore, plerunq; maiore cum fœnore: quanquam non modò fructus quidem me, sed etiam ipsius terræ uis ac natura delectat, quæ cum gremio mollito ac subacto semen sparsum excepit, primum id occatum cohibet, ex quo occatio (quæ hoc efficit) nominata est: deinde tepefactum uapore, et complexu suo diffundit, & elicit herbescentẽ ex eo uiriditatem, quæ nixa fibris stirpiũ sensim adolescit, culmoque erecta geniculato, uaginis iam quasi pubescens includitur. E quibus cum emerserit, fundit frugem spicæ ordine structã, & contra auiũ minorũ morsum munitur uallo aristarũ. Quid ego uitiũ*

Honestum Solonis dictum.

Agricultu ræ laus.

Occatio.

*satus,*

*Requie- *satus ortus incrementa commemorem? Satiari de-*
tem legit *lectatione non possum, ut meae senectutis * requiem*
Priscian' *oblectamentumq; noscatis. Omitto enim uim ipsam*
libro 6. *omnium quae generantur e terra, quae ex fici tãtulo*
Acinum. *grano, aut ex acino uinatio, aut ex caeterarum fru-*
Malleoli. *gum, aut stirpium minutissimis seminibus tantos*
*truncos ramosq; procreet: malleoli, plantae, sarmẽ-*
Propago. *ta, uites, radices, propagines, nonne ea efficiunt, ut*
*quemuis non sine admiratione delectent? Vitis quae*
*natura caduca est, et nisi fulta sit, ad terram fertur*
*eadem, ut se erigat, clauiculis suis quasi manibus*
Clauiculi. *quicquid est nacta complectitur, serpentem multi-*
*plici lapsu & erratico, ferro amputãs coërcet ars*
*agricolarum, ne syluescat sarmentis, & in omnes*
*parteis nimia fundatur. Itaq; ineunte uere, in ijs*
*quae relicta sunt, existit tanquã ad articulos, sarmẽ-*
41 *torum, ea quae gemma dicitur, à qua oriens uua se*
*se ostendit, quae & succo terrae & calore solis au-*
*gescens, primo est peracerba gustu: deinde matura-*
*ta dulcescit, uestitaq; pampinis, nec modico tepore*
*Al. defu- *calet, & nimios solis * defendit ardores. Qua quid*
git. *potest esse tum fructu lætius, tũ aspectu pulchrius?*
*cuius quidem non utilitas me solum (ut antè dixi)*
*sed etiam cultura & ipsa natura delectat. Adminĩ-*
*culorũ ordines, capitũ coniugatio, religatio, propa-*
*gatio, uitium sarmentorumq; ea quã dixi, aliorum*

*ampu-*

amputatio. Quid ergò irrigatiões? quid agri fossiones repastinationesq; proferam, quibus fit multò terra fecundior? Quid de utilitate loquar stercorādi? dixi in eo libro, quē de rebus rusticis scripsi, de qua doctus Hesiodus ne uerbū quidē fecit, cum de cultura agri scriberet. At Homerus, qui multis ut mihi uidetur, ante seculis fuit. Laërtem lenientem desiderium quod capiebat é filio, colentem agrum & eum stercorantem facit. Nec uerò segetibus solum & pratis, & uineis, & arbustis res rusticæ lætæ sunt, sed pomarijs etiam & hortis, tum pecudū pastu, apum examinibus, tum florum omnium uarietate. Nec consitiones modò delectant, sed etiam insitiones, quibus nihil inuenit agricola solertius. Possum persequi multa oblectamenta rerum rusticarum, sed ea ipsa quæ dixi, sentio fuisse longiora. Ignoscatis autem, nam & studio rerum rusticarum prouectus sum, et senectus est natura loquacior, ne ab omnibus eam uitijs uideā uindicare. Ergo in hac uita M. Curius, cum de Samnitibus et Sabinis & de Pyrrho triumphasset, consumpsit extremum tempus ætatis. cuius quidē uillam ego contemplatus (ab est enim non longè à me) admirari satis non possum uel ipsius hominis continentiā, uel temporum disciplinam. Curio ad focū sedenti, magnū auri pondus Samnites cū attulissent, repudiati ab eo sunt. Non enim

Repastinatio.
Stercoratio
Homerus ante Hesiodum.
Senectus natura loquacior.
M. Curius in agricultura uitā consumpsit.
Curius aurum repudiauit.

Sanitibus oblatum.

enim durum habere praeclarum sibi uideri dixit, sed eis qui haberent aurum, imperare: poterat'ne tantus animus non iucundam habere senectutẽ? Sed uenio ad agricolas, ne à me ipso recedam. In agris erant tum senatores, id est, senes. Siquidẽ L. Quintio Cincinnato in agro aranti nũciatum est eum dictatorem esse factum: cuius dictatoris iussu magister equitum C. Seruilius Hala Sp. Melium regnum appetentem & occupare uolentẽ intercmit. A uilla in senatum accersebãtur Curius & caeteri senes ex quo qui eos accersebant, uiatores nominati sunt Num igitur eorum senectus miserabilis fuit qui se *agricolatione oblectabãt? Mea quidem sententia haud scio hac an ulla uita beatior esse possit, neq; solum officio (quod hominum generi uniuerso cultura agrorum est salutaris) sed et delectatione, quam dixi, & saturitate, copiaq; omnium rerũ, quae ad uictum hominũ, & cultum etiã deorum pertinent. Et quoniã haec quidã desiderant, in gratiam iam cũ uoluptate redeamus. Semper enim boni assiduiq; domini referta cella uinaria, olearia, mellaria, & penaria est, uillaq; tota locuples est: abũdat porco, haedo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. Iam hortum ipsi agricolae succidiã alterã appellant: tũ conditiora facit haec etiã superuacanei operis aucupiũ atq; uenatio. Quid de pratorũ uiriditate, aut arborũ or-

Senatores senes.

A uilla in senatũ accersebantur senes.

Viatores unde.

*Nonius Marcellus legit agri cultione duabus dictionibus. an uitio scriptoris, nescio.

Succidia

dinibus

*dinibus, aut uinearum, oliuetorúmue specie dicam? breui expediam. Agro benè culto, nil potest esse nec usu uberius, nec specie ornatius: ad quem fruẽdum nõ modò non retardet, uerũ etiam inuitat atq; allectat senectus. Vbi enim potest illa ætas æque calescere, uel apricatiõe melius, uel igni, uel uicißim umbris aquis' ue refrigerari salubrius? Habeant igitur alij sibi arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clauam, et pilam, sibi natationes, & cursus: nobis senibus ex lusionibus multis, talos relinquant & tesseras. Idipsum tamen ut libebit. Quoniam sine his beata esse senectus potest. Multas ad res perutiles Xenophõtis libri sunt, quos legite quæso studiosè, ut facitis. Quàm copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuẽda re familiari, qui Oeconomicus inscribitur. Atque ut intelligatis, nihil ei tam regale uideri, quàm studium agri colẽdi: Socrates in eo libro loquitur cũ Critobulo: Cyrum minorem regem Persarum præstantem ingenio atque imperij gloria, cum Lysander Lacedæmonius, uir summæ uirtutis, uenisset ad eum Sardis, eique dona à socijs attulisset, & cæteris in rebus comem erga Lysandrum atque humanum fuisse, & ei quendam conceptum agrum diligenter consitum ostendiße: Cum autem admiraretur Lysander, & proceritates arborum, & directos in quincuncem ordines, & humum subactam, atq;*

Ager benè cultus.

Apricari.

Tali.
Tesseræ.

Xenophõ librũ de agricultura scripsit

Cyrus.

Lysander.

Quincũs.

puram, & suauitatem odorum, qui efflarent è floribus, tum eum dixisse: Mirari se non modò diligentiam, sed etiam solertiam eius, à quo essent illa dimensa, atque descripta, & ei Cyrum respondisse: Atqui ego ista sum dimensus, mei sunt ordines, mea descriptio, Multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ. Tum Lysandrum intuentem eius purpuram, et nitorem corporis, ornatumq; Persicum, multo auro, multisq; gemmis, dixisse: Rectè uerò te Cyre beatum ferunt, quoniam uirtuti tuæ fortuna coniuncta est. Hac igitur fortuna frui licet senibus, nec ætas impedit, quò minus & cæterarũ rerum & in primis agri colẽdi studia teneamus usq; ad ultimũ tempus senectutis. M. quidem Valerium Coruinum accepimus ad centesimum annum uitam perduxisse, cum esset exacta iam ætate in agris, eosq; coleret, cuius inter primum & sextum consulatum, * septem & quadraginta anni interfuerunt. Itaque quantum spacium ætatis maiores nostri ad senectutis initium esse uoluerunt, tantus illi cursus honorum fuit. Atq; eius extrema ætas in hoc beatior, quàm media, quòd autoritatis plus habebat, laboris uerò minus. Apex autẽ senectutis est autoritas: quãta fuit in L. Cæcilio Metello, quanta in Attilio Calatino, in quem illud elogium unicum plurimæ consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum.

Cyrus beatus à Lysandro appellatus.

Virtuti fortuna comes.

* Al. sex.

Elogium.

No-

*Notum est eius carmen incisum in sepulchro. Iure igitur grauis, cuius de laudibus omnium esset fama consentiens. Quem uirum P. Crassum nuper pontificem maximum, quem postea M. Lepidum eodem sacerdotio praeditum uidimus? Quid de Paulo aut Aphricano loquar, ut iam antè dixi de maximo, quorum non in sententia solùm, sed etiam in nutu residebat autoritas? habet senectus, honorata praesertim, tantam autoritatẽ, ut ea pluris sit, quàm omnes adolescentiae uoluptates. Sed in omni oratione mementote eám me laudare senectutem, quae fundamentis adolescentiae constituta sit. Ex quo id efficitur, quod ego magno cum assensu omnium dixi: Miseram esse senectutem, quae oratione dumtaxat defenderet. Non cani, non rugae repentè autoritatem afferre possunt: sed honestè acta superior aetas, fructus autoritatis praebet extremos. Haec enim ipsa sunt honorabilia, quae uidentur leuia atque communia, salutari, appeti, decedi, assurgi, deduci, reduci, consuli, quae & apud nos, & in alijs ciuitatibus, & quaeque optimè morata, ita diligentißimè obseruantur. Lysandrum Lacedaemonium (cuius modò mentionem feci) dicere aiunt solitũ, Lacedaemone esse honestißimũ domiciliũ senectutis. Nusquam enim tantum tribuitur aetati, nusquam est senectus honoratior. Quin etiam memoriae proditum est,*

Apud Lacedaemones honestissimum erat senectutis domicilium.

cum Athenis ludis quidam in theatrum grandis natu uenisset, in magno consessu locum ei à suis ciuibus nusquam datum: Cum autem ad Lacedæmonios accessisset, qui cum legati essent, in loco certo consederant, consurrexisse omnes illi dicuntur, & senem illum * sessum recepisse. Quibus cum à cuncto consessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex his quendam, Athenienses scire quæ recta essent, sed facere nolle. Multa in nostro collegio præclara. Sed hoc, de quo agimus, in primis, quod ut quisq; ætate antecellit, ita sententiæ principatum teneat. Neque enim solum honore antecedentibus, sed ijs etiam, qui cum imperio sunt maiores natu, augures ante ponuntur. Quæ sunt igitur uoluptates corporum, cum autoritatis præmijs comparandæ? quibus qui splendidè usi sunt, ij mihi uidentur fabulam ætatis peregisse, nec tanquam inexercitati histriones in extremo actu corruisse. At sunt morosi & anxij, et iracundi, & difficiles senes, si quærimus etiam auari: sed hæc morum uitia sunt, non senectutis. At morositas tamē et ea uitia, quæ dixi, habent aliquid excusationis, non illius quidem iustæ, sed quæ probari posse uideatur. Cōtemni se putāt, despici, illudi, præterea in fragili corpore odiosa omnis offensio est, quæ tamen omnia dulciora fiunt, & bonis moribus, & artibus. Idq; tum in uita, tum in scena intelligi potest

*Aliâs sessum. Athenienses sciunt quæ recta sunt, sed facere nolunt.

Morū uitia non senectutis.

42

potest ex his fratribus, qui in Adelphis sunt, quanta in altero duritas, in altero comitas. Sic se res habent: ut enim non omne uinum, sic non omnis ætas uetustate coacescit. Seueritatem in senectute probo, sed eam (sicut alia) modicam: acerbitatem nullo modo. Auaritia uerò senilis, quid sibi uelit non intelligo: potest enim quicquam esse absurdius, quàm quò minus uiæ restat, eo plus uiatici quærere?

Terent. in Adelph. Senectutis comparatio ad uinum.

Nihil absurdius senea auaro.

QVarta restat causa, quæ maximè angere, atque solicitam habere nostram ætatem uidetur: appropinquatio mortis, quæ certè à senectute non potest longè abesse. O miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa ætate non uiderit, quæ aut planè contemnenda est, si omnino extinguit animum: aut etiam appetenda, si aliquò eum deducit, ubi sit futurus æternus. Atqui tertium certè nihil inueniri potest. Quid igitur timeam? Si aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sum? quanquam quis est tam stultus (quàm uis sit adolescens) cui sit exploratum, se ad uesperum esse uicturum? Quin etiam ætas illa multò plures quam nostra, mortis casus habet. Facilius in morbus incidunt adolescentes, grauius ægrotant, tristius curantur. Itaque pauci ueniunt ad senectutem, quod nisi ita accideret, melius et prudentius uiueretur. Mens enim ratio & consilium in senibus

Quarta uituperatio senectutis. Non timendam esse mortem.

*est, qui si nulli fuissent, nullæ omninò ciuitates essent. Sed redeo ad mortem impendentem, quod illud est crimen senectutis, cum illud uideatis cum adolescentia esse commune? Sensi ego tũ in optimo filio meo, tum in expectatis ad amplißimam dignitatem fratribus tuis Scipio, omni ætati mortem esse communem: At sperat adolescens diu se uicturum, quod sperare idem senex non potest, insipienter sperat. Quid enim est stultius, quàm incerta pro certis habere, ac falsa pro ueris? Senex nec quod speret habet: at est eo meliore conditione, quàm adolescens, cum id quod sperat ille, assecutus est. Ille uult diu uiuere, hic diu uixit. Quanquam ô dij boni, quid est in hominis uita diu? Da enim supremum tempus, expectemus Tarteßiorum regis ætatem: Fuit enim (ut scriptum uideo) Arganthonius quidam Gadibus, qui octoginta regnauit annos, centum & uiginti uixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quicquam uidetur, in quo est aliquid extremum, cum enim id aduenerit, tũc illud quod præterijt, effluxit: tantũ remanet quidem quod uirtute & rectè factis sis cõsecutus. Horæ quidem cedunt & dies, menses & anni, nec præteritum tempus unquam reuertitur, nec quid sequatur sciri potest. Quod cuiq; temporis ad uiuendum datur, eo debet contentus esse. Neq; enim histrioni ut placeat peragẽda est fabula,*

Melior senis q̃ adolescentis conditio.

Tartessiorum rex.

modò in quocunq; fuerit actu probetur, nec sapienti usque plaudite uiuendum. Breue enim tempus ætatis satis est longum ad benè honesteq; uiuẽdum. Sin processeris longius, non magis dolendũ est quàm agricolæ dolent præterita uerni temporis suauitate, æstatem, autumnumq; uenisse. Ver enim tanquam adolescentiam significat, ostenditq; fructus futuros, reliqua tempora demetendis fructibus aut percipiendis accommodata sunt. Fructus autem senectutis est, (ut iam sæpè dixi) antè partorum bonorum memoria, & copia. Omnia uerò, quæ secundum naturam fiunt, sunt habenda in bonis. Quid est autem tam secundum naturam, quàm senibus emori? quod idem contingit adolescentibus, aduersante & repugnante natura. Itaque adolescentes mori sic mihi uidentur, ut cum aquæ multitudine uis flammæ opprimitur. Senes autem, sicut sua sponte nulla adhibita ui consumptus ignis extinguitur. Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, ui auelluntur: si matura & cocta, decidunt. Sic uitã adolescentibus uis aufert, senibus maturitas, Quæ mihi quidẽ tam iucunda est, ut quò propius ad mortem accedã, eò citius quasi terram uidear uidere, aliquandoq; in portum ex longa nauigatione esse uenturus, Omnium ætatum certus est terminus. Senectutis autem nullus certus est terminus, recteque in ea uiuitur

Nota.

Ver

Adolescentis acerba senis uero matura mors.

Nota.

Solonis responsum.

quoad munus officij exequi & tueri possis, & tamen mortem contemnere. Ex quo fit, ut animosior etiam senectus sit quàm adolescentia, & fortior. Hoc est illud, quod Pisistrato tyranno à Solone responsum est: Cum illi quærenti, qua tandem spe fretus, sibi tam audacter obsisteret, respondisse dicitur, senectute. Sed uiuendi finis est optimus, cum integra mente, cæterisq; sensibus, opus ipsa sum, eadem quæ
44 coagmētauit natura, dissoluit Vt enim nauem, ut ædificium idem destruit facillimè, qui cōstruxit: sic hominem eadem optimè quæ conglutinauit natura dissoluit. Nam omnis coglutinatio recens, ægrè inuetetata facilè diuellitur. Ita fit ut illud breue uitæ reliquum, nec auidè appetendum senibus, nec sine causa deserendum sit. Vetatq; Pythagoras, iniussu imperatoris, id est, dei, de præsidio & statione uitæ decedere. Solonis quidem sapientis elogium est, quo se negat uelle suam mortem, dolore amicorum lamētisq; uacare. Vult se charum, credo, suis esse: Sed haud scio an melius, Ennius:

Solonis elogium extat apud Plutarchū μηδὲ μοι ἄκλαυστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοισι ποιήσαιμι θανὼν ἄλγεα καὶ στοναχάς.

* Nemo me lachrymis decoret, neq; funera fletu,
Faxit.
Cur? Volito uiuus per ora uirûm.

Non esse lugendam mortem censet, quam immor-
45 talitas consequatur. Iam sensus moriendi si aliquis esse potest, is ad exiguum tempus durat, præsertim

*Ennij uersus.
Non est lu

*sertim seni: post mortem quidem sensus aut optandus, aut nullus est. Sed hoc meditatum ab adolescētia debet esse, mortem ut negligamus, sine qua meditatione, tranquillo esse animo nemo potest. Moriendū enim certè est, & id incertum, an eo ipso die. Mortem igitur omnibus horis impendentem timens, quis tranquillo possit animo consistere? De qua non ita longa disputatione opus esse uidetur, cum recorder non solum L. Brutum, qui in liberanda patria est interfectus: non duos Decios, qui ad uoluntariam mortem cursum equorum incitauerunt: non M. Regulum, qui ad supplicium est profectus, ut fidem hosti datam conseruaret: non duos Scipiones, qui iter Pœnis uel corporibus suis obstruere uoluerunt: non auum tuum L. Paulum, qui morte sua luit collegæ in Cannensi ignominia temeritatem: non M. Marcellum, cuius interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepulturæ carere passus est: Sed legiones quidē nostras scripsi in originibus, in eum locum sæpè profectas alacri animo & erecto, unde se nunquam redituras arbitrarentur. Quod igitur adolescentes, & ij quidem non solum indocti, sed etiam rustici contemnunt, id docti senes extimescent? Omnino (ut mihi quidem uidetur) rerum omnium satietas, uitæ facit satietatem. Sunt pueritiæ certa studia, num igitur ea desiderant ado*

gēdamors quam immortalitas consequitur.

Qui pro patria mortui sunt.

Varia ætatū studia.

Aetas media.

adolescentes? Sunt & incuntis adolescentiæ, nũ ea iam constans requirit ætas, quæ dicitur media? Sunt etiam huius ætatis, ne ea quidem in senectute quæruntur. Sunt autem extrema quædam studia senectutis. Ergo ut superiorum ætatum studia occidunt etiam, sic occidunt etiam senectutis. Quod cum euenit, satietas uitæ, tempus maturũ mortis affert. Equidem non uideo cur quid ipse sentiam de morte, non audeam dicere uobis, quòd eo melius cerne
46 re mihi uideor, quòd ad eam propius adsum. Ego uestros patres P. Scipio, tuq; C. Læli uiros clarissimos, mihiq; amicissimos uiuere arbitror, & ea quidem uita, quæ est sola uita nominanda. Nam dum sumus in his inclusi cõpagibus corporis, munere quodam necessitatis, & graui opere perfungimur. Est enim animus cœlestis ex altissimo domicilio depressus, & quasi demersus in terram, locum diuinæ naturæ æternitatiq; contrarium.

Quare animus immortalis in corpora humana infusus sit.

Sed credo deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent, qui terras tuerẽtur, quiq; cœlestium ordinem contemplantes, imitarentur eum, uitæ modo atque constantia.

Pythagoras & Pythagorici philoso-

Nec me solum ratio ac disputatio impulit, ut ita crederem, sed nobilitas etiam summorum philosophorum & autoritas. Audiebam Pythagorã, Pythagoricosq; incolas penè nostros, qui essent Italici philosophi quondam nominati, nunquam dubi-

dubitasse, quin ex uniuersa mente diuina delibatos animos haberemus. Demonstrabitur mihi praeterea quid Socrates supremo uitae die, de immortalitate animorum disseruisset, is qui sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa? sic mihi persuasit, sic sentio, cum tanta celeritas animorum sit, tanta memoria praeteritorum, futurorum prudentia, tot artes, tantae scientiae, tot inuenta, nō posse eā naturam, quae res eas contineat, esse mortalē. cumq; animus semper agitetur, nec principiū motus habeat, quia ipse se mouet, nec finē qui dē habiturū esse motus, quia nūquā se ipse sit relicturus. et cum simplex animi natura esset, neq; haberet in se quicquam admixtum dispar sui atque dissimile, non posse eam diuidi. Quod si non possit, non posse interire: magnoq; esse argumento, homines scire pleraq; antequam nati sunt, quod iam pueri cū artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas non tum primùm accipere uideantur, sed reminisci & recordari. Haec Platonis sunt ferè. Apud Xenophontē autem moriēs Cyrus maior, haec dicit: Nolite arbitrari ô mihi charissimi filij, me cum à uobis discessero, nusquam aut nullum fore: nec enim dum eram uobiscum, animum meum uidebatis, sed cum essem in hoc corpore, ex his rebus quas gerebam, intelligebatis. Eundem igitur

phi Italiae partē incoluerunt, q̄ magna Graecia dicebatur.

Animorū immortalitas.

Verba Cyri morientis Octaui Paediae, apud Xenophontem.

*igitur esse, creditote etiam si nullum uidebitis. Nec uerò clarorum uirorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quò diutius memoriam sui teneremus. Mihi quidem nunquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus uiuere, cum exissent ex his, emori: Nec uerò tum animum esse insipientem, cum ex insipienti corpore euasisset: sed cum omni admixione corporis liberatus, purus, & integer esse cœpisset, tum esse sapientem. Atque etiam cum hominis natura morte dissoluitur, cæterarum rerum perspicuum est, quò queq; discedant. Abeūt enim omnia unde orta sunt: Animus autē solus nec cum adest, nec cum discedit apparet. Iam uerò uidetis nihil morti esse tam simile, quàm somniū. Atqui dormientium animi maximè declarant diuinitatem suam: multa enim cum remissi & liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sint, cum se planè corporis uinculis relaxauerint. Quare si hæc ita sint, sic me colite ut deum. Sin unà interiturus est animus cū corpore, uos tamen deos uerētes, qui hanc omnem pulchritudinē tuentur, & regūt, memoriā nostri piè inuiolatēq; seruabitis. Cyrus quidē hæc moriens. Nos (si placet) nostra uideamus: nemo unquam mihi Scipio persuadebit, aut patrem tuum Paulum, aut duos auos, Paulum & Aphri-*

Nota. Nihil iam morti simile quā somnus.

*Aphricanum aut Aphricani fratrem, aut patruum, aut multos præstantes uiros, quos enumerare necesse non est, tanta esse conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernerent posteritatem, ad se pertinere posse. An censes (ut de meipso aliquid more senum glorier) me tantos labores diurnos nocturnosq;, domi militiæq; susceptur ũ fuisse, si iisdem finibus gloriã meam, quibus uitam essem terminaturus? Nónne melius multò fuisset ociosam ætatem, & quietam sine ullo labore & contentione traducere? Sed nescio quomodo animus erigens se, posteritatẽ semper ita prospiciebat, quasi cum excessisset è uita, tum denique uicturus esset. Quod quidem ni ita se haberet, ut animi immortales essent, haùd optimi cuiusq; animus maximè ad immortalem gloriam niteretur. Quid? quod sapientißimus quisq; æquißimo animo moritur? stultißimus iniquißimo? Nõne uobis uidetur animus is, qui plus cernat, & longius, uidere se ad meliora proficisci? Ille autem cuius obtusior sit acies, non uidere? Equidem * efferor studio patres uestros (quos colui & dilexi) uidẽdi. Neq; eos uerò solum cõuenire * aueo, quos ipse cognoui, sed illos etiam, de quibus audiui & legi, & ipse conscripsi. Quò quidem me proficiscentẽ, haud sanè quis facilè retraxerit, néue tanquã pilã retorserit. Quòd si quis deus mihi lar-* 47

Stulti iniquo aĩo mortẽ ferunt, sapientes uerò æquissimo.

*Al. afficior.

* Laurentius Valla capite 98. libro 5. legit habeo sed opinor

minus recte. Quanquam illam lectionem secutus sit etiam Theodorus Gaza.

48 Prouerbium: Sic uixit Cato, ut frustra se natum non existimet.

Commorandi non habitandi diuersorium habemus.

largiatur, ut ex hac ætate repuerascam, & in cunis uagiam, ualdè recusem, nec uerò uelim quasi decurso spacio, à calce ad carceres reuocari. Quid enim habet uita commodi? quid non potius laboris? Sed habeat sanè, habet certè tamen aut satietatem, aut modum: Non libet enim mihi deplorare uitam, quod multi, & hi docti sæpè fecerunt. Nec me uixisse pœnitet, quoniam ita uixi, ut frustra me natum non existimem. Et ex uita ista discedo tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo. Commorandi enim natura diuersorium nobis non habitandi dedit. O præclarum diem, cum ad illud animorum concilium cœtumq; proficiscar, & cum ex hac turba et colluuione discedam: proficiscar enim non ad eos solum uiros, de quibus antè dixi, sed etiam ad Catonem meum, quo nemo uir melior natus est, nemo pietate præstantior, cuius à me corpus crematum est, quod contrà decuit ab illo meum. Animus uerò non me deserens, sed respectans, in ea profectò loca discessit, quò mihi ipse cernebat esse ueniendum. Quem ego meum casum fortiter ferre uisus sum: non quòd æquo animo ferrem, sed me ipse consolabar, existimans non longinquum inter nos digressum & discessum fore. His mihi rebus Scipio (id enim te cum Lælio admirari solere dixisti) leuis est senectus, nec solùm non molesta, sed etiam iucunda. Quòd si in

ſi in hoc erro, quòd animos hominum immortales eſſe credam, libenter erro, nec mihi hunc errorem quo delector, dum uiuo, extorqueri uolo: ſin mortuus (ut quidam minuti philoſophi cenſent) nihil ſentiam, non uereor ne hunc errorem meum mortui philoſophi irrideant, quòd ſi non ſumus immortales futuri, tamen extingui homini ſuo tempore optabile eſt. Nam habet natura, ut aliarum omnium rerũ ſic uiuendi modum. Senectus autem peractio ætatis eſt, tanquam fabulæ, cuius defatigationem fugere debemus, præſertim adiuncta ſatietate. Habui hæc de ſenectute, quæ dicerem, ad quam utinam perueniatis, ut ea, quæ ex me audiſtis, re experti probari poſſitis. Senectus peractio ætatis.

M. T. CICERONIS
de Senectute
libri
FINIS.

# ANNOTATIONES
## ERASMI ROTERO.
### in Catonem maiorem.

1 IN multis codicibus deprauatè scriptū erat præmij, pro precij. In eodem carmine uidetur elidendum s, inde primeris. Est autem uersus imperfectus.

2 Haud magna cum re.) Sic ferè deprauatum in omnibus libris, cū legendū sic ex emendatissimis exemplaribus, simulq́; ex translatione Theodori Gazæ, haud magna in re. Sentit autem hominem tenuem. Ita & Horatius. Et in tenui re. Theodorus uertit: Ἐπὶ πράγματι οὐ πάνυ μεγάλῳ ἐμπλεῶς γε μὴν πίστεως ὡμείρηκει. Quanquam mihi non satis liquet, an Theodorus Ciceronis sententiam uel perceperit, uel expresserit. Primum enim Græcis πράγματα pro facultatibus positum nusquam reperi, dicturos potius opinor, ὑπάρξει, aut οὐσία. Deinde uidetur Gaza sensisse, quod Ennius hæc dixerit ad amicum in negocio non admodū arduo. Alioqui addidisset articulū Græcum ὁ ἐν οὐ πάνυ μεγάλῳ πράγματι.

3 Quibus meipsum.) Nouū sermonis genus. Neq; enim hoc sentit se suspicari, iuuenes iisdē rebus cōmoueri, quibus suspicatur seipsum cōmoueri. Quis enim suspicatur de seipso?

4 Et si te quidem.) Quod hic absolutè subijcit, & si id usitatius est in quanquam, neq; tamen uerebimur imitari Ciceronem.

5 Adeptam.) Dixit passiue, q̄d tamē inuētu rarius est.

6 Tanquam deum sequimur.) Allusit ad prouerbium ἕπου θεῷ, unde θεομαχεῖν dicūtur, qui naturę repugnāt.

7 Quasi uictum & caducum.) Sic habetur in plerisq; codicibus. legendum autem uietum atque caducum. Nam flaccidum, uigore carens uietum dicitur.

8 Speramus quidem senes fieri.) Nouum est speramus fieri.

9 Propter opes & copias.) Nouum est copias usurpari

pari, non pro exercitu, sed pro diuitijs.

10 Constat hunc locum deprauatè legi in omnibus uulgatis exemplaribus, excepta proxima editione, quam multò castigatiorem debemus eruditissimo uiro Baptistę Egnatio. At ut ille legit, ita uertit Theodorus Gaza: οὔτε ἂν εἰ ἐγὼ σερίφιος ἦν ἔνδοξος ἂν ἐτύχανον, οὔτε εἰ σὺ ἀθηναῖος ὀνομαστὸς πώποτε ἂν ἐγένου. At rectè quidem Theodorus, sed aliquanto commodius extulit Plutarchus in Apophthegmatis: ἀλλὰ οὔτ' ἂν ἐγὼ σερίφιος ὢν ἐγενώμην ἔνδοξος, ὅτε σὺ ἀθηναῖος.

11 Qui tarentum recepit.) Recepit, qui promittit: Recepit se, qui redit, unde uenerat. Recipit, cui redditur aliquid. Recipit urbem, qui recuperat.

12 Ad capuam.) Nomini urbis addidit præpositionem.

13 Quæ pro Reipublicæ salute fierent.) Est ab Hectoris apophthegmate profectum: Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

14 Contra Rempub. ferrentur.) Ferri dicuntur plebiscita ac leges. Cęterum quod sequitur contra auspicia ferri, legendum arbitror, fieri non ferri.

15 Ad Appij Claudij.) Vt usitatum est, accedit ad hoc ita infrequens est accidit ad hoc. Vnde mendum arbitror, & in alijs rectius legi accedebat. Gaza uertit προσῆν.

16 Hanc ille agit.) Nouum est, egit orationem pro habuit orationem.

17 Mox septem & decem annos.) Opinor legendum, decem annis. Neq; enim dicimus triduum post tuum abitum profectus sum, sed triduo.

18 *Similesq; sunt, ut si qui, &c.*) Nouè dictum & hoc Ciceroni mollius erat, perinde faciunt ac si, &c. Hoc annotandum putaui, ob quorundam in dicendo morositatem. Cum uideamus nec Ciceronem usq; adeò fuisse superstitiosum. Ac paulò inferius.

19 Cedo, qui uestram Rempub.) Apparet carmen esse Iambicum tetrametrum. Et constat addita dictione tantam, quæ in nostris uulgatis exemplaribus hactenus non habebatur, ut legatur ad hunc modum. Ce-

 do, qui

do, qui uestram Rempublicam tantam amisistis tam cito. Sed aliter uersus non perinde constat suis pedibus. Nisi legamus, porro ueniebant rhetores, noui, stulti, adolescentuli, & uerisimile est scribam pro rhetores posuisse oratores, ceu uocem idem pollentem. Cæterum, quod in uulgatis codicibus habetur scriptum, ut est in Ennij poetæ libro, in alijs, ut est in Ennij posteriore libro, haud dubie mendosum est: legendum autem: Vt est in Næuij ludo, sicut in Næuij poetæ ludo. Nam & Theodorus uertit ἐν παιδίᾳ. Praeterea quod in nostris habetur: Sic enim percontantur, quemadmodum legisse uidetur Theodorus. Alij legunt. Sic enim percontanti, ut est in Næuij ludo respõdentur, & alia & hoc in primis.

20 Cum ætate processisset.) Qui prouectæ sit ætatis, cum dicit in ætate processisse.

21 Ne perdam memoriam.) Vulgo putabatur officere memoriæ, si quis legeret inscriptiones sepulchrorum.

22 Omnia quæ curant.) Aliter curo, quibus prospicio, aliter ea quæ mihi curæ sunt.

23 Ad summam senectutem.) Dixit, sicut ad extremũ pro postremo loco. Et noue dixit facere tragœdias, pro scribere.

24 Quam illud idem.) Fortasse uidebor nodum, quod aiunt, in scyrpo quærere. At mihi uidetur locus non carere mendo, siquidem hic sermo Mælius Cæcilius de senectute, &c. Videtur esse non Catonis probantis quidem superiorem Cæcilij sententiã, sed hanc non perinde probantis, quam his uersibus complexus sit:

Aedepol senectus si nil quicquam aliud uitij.
Apportet secum cum aduenerit, unum id est satis,
Quod diu uiuendo multa quæ non uolt uidet:

Sunt senarij tres comici: & sermo non sapit orationẽ rhetoricam, ut nihil quicquam, & apportet secum, & quæ non uolt. Hæc nimirum comicorum uæterũ sunt. Quanquam uero proximum est, Lælij personam ab hoc loco submouendam esse, ut accipiamus Catonem ipsum diluere, quod sibi è comico obiecerat. Hic me-

cum

cum facit Theodori Gazæ interpretatio. Nec apud hunc additur idem: quæ uox mihi uidetur adiecta abs quopiam uolente explicare, quid demonstraret pronomen illud, qui subiecerit, id est, ac rursum ex, id est, abbreuiato, factum idem.

25 Illud uero idem.) Rursus hic sermo uidetur esse Catonis sibi locum alterũ obiicientis ex eodem poëta, citantis alios duos è Cæcilio senarios. Tum etiam in senecta hoc deputo miserrimum. Sentire ea ætate esse odiosum se alteri. Quod si uersus duriusculi sunt nemo miretur, cum alibi Cicero scriptorem hunc ferreum uocet. Citantur autem apud Nonium Marcellum ex Ephræstione in dictione senium. Vbi non additur etiam, & deputo legitur, non reputo.

26 Facit sibi audientiam.) Noue dixit, neq; non eleganter, tamen pro eo quod erat, reddit attentum auditorem.

27 Nec erat ei uerecundum.) Opinor pro uerecundum legendum uerendum, nisi forte idem est uerecundum & uerendum.

28 Nec uos quidem.) Citatum in secundo Officiorum. Simile est, quod paulò post ait: Nec postulantur quidem.

29 At multi ita sunt.) Hoc loco admiscuerant rursus personam Lælij, cum sit sermo Catonis, sibijpsi hæc obiicientis, ac sibi mox respondentis.

30 Nisi tanquam lumini.) Tunquam adhibuit ad significandam similitudinem.

31 Quanta percipi potest maxima.) Hanc sermonis figuram & ante notauimus.

31 In Gallia exhortatus est à scorto.) Si locus mendo uacat, exhortatus est, dixit passiue.

33 Damnati rei capitalis.) Damnati capitis usitatius est: Damnati rei capitalis, hoc uenustius, quo rarius.

34 Crebro funali.) Funale dixit tædam aut facem, ex unctis funibus contextam.

35 Tum computationem.) Græci Latine non loquũtur, sed Cicero interpretatur, quod Græci dicunt συμπόσιον & συνδέιπνιον.

36 Magisteria delectant.) Magisteria uidetur dicere regna conuiualia.

37 Emeritis stipendijs.) Emeritos milites usitatè dicimus. Emerita stipendia rarius est.

38 Secumq; ut dicitur uiuere.) Apparet idem esse cum illo: Tecum habita.

39 Fabulam elicuisset.) Vide num locus mendo uacet. & num legendum edidisset.

40 Versiculo quodam) Versus adhuc extat.

γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

Assiduè discens plurima fio senex.

41 Existit tanquam ad articulos.) Eleganter dixit gẽmam existere, quæ emergit: & ad articulos dixit, pro iuxta articulos.

42 Non illius quidem iustæ.

43 Quod cui temporis.) Quod temporis, pro quod tempus siue quantum temporis.

44 Coaugmentauit, pro coniunxit, siue conglutinauit.

45 Neque funera fletu faxit.) Nouum est, facere funus, pro agere exequias.

46 Quod ad eã propius adsum.) Nouum est, adsum ad eam, eoq; usum est annotare.

47 Vitam essem terminaturus.) Vt naufragium facit, cui nauis frangitur, ita terminauit uitam aut gloriam cui finitur gloria, aut uita.

48 A calce ad carceres.) Mirè coniunxit diuersas metaphoras. Siquidem à calce sumptũ est à corpore humano: ad carceres, sumptum est à spacio ludorum equestrium.

FINIS.

PARA-

# PARADOXA M. T. CICERONIS. CVM ANNOTA. tionibus D. *Erasmi Roterodami.*

Additis in margine scholijs artificij, Bartholomęo Latomo Arlunensi autore.

# M. T. CICERONIS PARADOXA AD M. *Brutum.*

Dicit se motum Catonis exemplo, audacius etiam quàm illum oratorio more de Paradoxis dicendi periculum fecisse: idq; opusculum se ei exhibere.

ANIMADVERTI *Brute, sæpè M. Catonem auunculum tuum, cum in senatu sententiam diceret locos graues ex philosophia tractare, abhorrentes ab hoc usu forensi & publico: sed dicendo consequi tamen, ut illa etiam populo probabilia uiderentur. Quod eo maius est illi, quàm, aut tibi, aut nobis, quia nos ea philosophia plus utimur, quæ peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur ea, quæ non multum discrepant ob opinione populari. Cato autem perfectus (mea sententia) Stoicus, & ea sentit, quæ non sanè probantur in uul-*

1 Comparatiõe argumentorũ ex adiunctis ostendit Catoni quã sibi aut Bruto difficilius esse.

2 gus, & in ea est hæresi, quæ nullum sequitur florem
3 orationis, neq; dilatat argumentum, sed minutis
interrogatiunculis, & quasi punctis, quod propo-
suit, efficit. Sed nihil est tã incredibile, quod nõ dicẽ
do fiat probabile: nihil tam horridum, tam incultũ,
quod non splendescat oratione, & tanquã excola-
tur. Quod cum ita putarem, feci etiam audacius,
quam ille ipse, de quo loquor, Cato enim duntaxat
de magnitudine animi, de continentia, de morte, de
omni laude uirtutis, de dijs immortalibus, de charita
te patriæ, Stoicè solet nullis oratorijs ornamentis
adhibitis dicere. Ego autẽ illa ipsa, quæ uix in Gym
nasijs, & in ocio Stoici probant, ludens conieci in
communes locos. Quæ quia sunt admirabilia, con-
traq; opinionẽ omnium, ab ipsis etiam παράδοξα ap
pellantur. Tentare uolui, possétne proferri in lu-
cẽ, & ita dici, & probarentur, an alia quædã esset
erudita, alia popularis oratio. Eoq; scripsi libentius
quòd mihi ista παράδοξα, quæ appellantur, maximè
uidentur esse Socratica, longeq; uerissima. Accipies
igitur hoc paruum opusculum lucubratum his iam
contractioribus noctibus, quoniam illud maiorum
uigiliarum munus in tuo nomine apparuit. Degu-
5 stabis & hoc genus exercitationum mearum, qui-
bus uti consueui, cum ea quæ dicuntur in scho-
lis θετικῶς ad nostrum hoc oratorium transfero di-
cen-

Antipophora qua concessa antegressa confirmatione nihilo minus reddit intentionem: difficile esse q. dẽ sed fieri posse.

4 Comparatio facultatis à materia.

Cõmunes loci sententiæ uulgo etiam probabiles.

Paradoxa id est, præter opinionem.

Popularis oratio ad uulgi captum accõmodata.

*cendi genus. Hoc tamen opus in apertum ut profe- ras, nihil postulo. Non enim est tale ut in arce poni posit, quà illa Minerua Phidiæ, sed tantum ut ex ea dem officina exisse appareat.*

ὅτι μόνον τὸ καλὸν ἀγαθόν, id est

Quod honestum sit, id solum bonum. Thema.

Præmunitio ad paradam attētionem in re minime uulgari, & à cōmuni opinione abhorrente. Transfert thesim ad hypothesim ut illustrior fiat addicendum materia, & populi auribus magis accommodata. Ostendit autem pecunias & id genus in bonis cō numeranda non esse: quod abundantes adhuc ea desiderent, quæ ratio est ex adiunctis bonorum cōmutabilium, & ueri boni differētia. Nam uerum bonum explet habentem: falsum, cupiditatem auget, cuius sitis nunquam expleri potest.

*Vereor ne cui uestrū ex Stoicorum hominū disputationibus, non ex meo sensu deprōpta hæc uideatur oratio. Dicam tamen quod sentio, & dicam breuius, q̄ res tanta dici posit. Nunquā me hercle, ego neq; pecunias istorum, neq; tecta magnifica, neq; opes, neq; imperia, neq; eas, quibus maximè adstricti sunt uoluptates, in bonis rebus, aut expetendis esse numerandas duxi. Quippe cum uiderem homines rebus his circumfluentes, ea tamen desiderare maximè, quibus abundarent. Neque enim unquam expletur, nec satiatur cupiditatis sitis neque ea solum quæ habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. In quo equidem continentißimorū hominū maiorū nostrorū sæpè requiro prudentiā, qui hæc imbecilia, & cōmutabilia pecuniæ mēbra solo uerbo bona putauerūt appellanda,*

Euertit nominis autoritatem à boni natura, ne quid re cepta appellatio obsiter.

Erasmus: *Al. Quã obrem sit cet.

Conclusio per concessionem: q̃ Biantis responsio cõfirmat.

*Cõclusio exẽpli per acclamationem.

Confutata falsa appellatiõe anteuerit obiectionem, & respondet quid reuera sit bonum.

*Correctio qua accingit ad confirmandũ de

*da, cum re ac factis longé aliter iudicassent. Potestne bonum cuiquã malo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? Atqui ista omnia talia uidemus, ut etiam improbi habeant, & obsint probis.* * Quamlibet irrideat (*si quis uult*) plus apud me tamen uera ratio ualebit, quàm *uulgi opinio*. Neq; ego unquam bona perdidisse dicam si quis pecus, aut supellectilem amiserit. Nec nõ sæpè laudabo sapientẽ illũ Biantem (ut opinor) qui enumeratur inter septem sapientes. Cuius cum quidam patriam Prienen cepisset hostis, cæteriq; ita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent, cum esset admonitus à quodã, ut idem ipse faceret, ego uerò, inquit facio. Nam omnia mea mecum porto* * *Ille hæc ludibria fortunæ, ne sua quidem putauit, quæ nos appellamus etiã bona.* * Quid est igitur quæret aliquis, bonum? *Si quid rectè fit, et honestè, & cum uirtute, id [illegible]nè fieri, et rectè dicitur*. Et *quod rectum & honestum, & cũ uirtute est, id solũ* opinor bonum.* *Sed hæc uideri possunt obscuriora, cum sine appositione exemplorum leuius disputantur, uita atq; factis illustranda sunt summorum uirorum hæc, quæ uerbis subtilius quàm factis disputari uidentur*. Quæro enim à uobis num ullam cogitationem habuisse uideantur hi, qui hanc Rempubl. tam præclarè fundatam nobis reliquerunt? aut

*aut auri, aut argenti ad auaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut supellectilis ad delitias, aut epularum ad uoluptates? Ponite ante oculos unumquenque regum. Vultis incipiam à Romulo? uultis post liberam ciuitatem ab his ipsis, qui liberauerunt eam? Quibus tandem gradibus Romulus ascendit in cœlum? iisne, quæ isti bona appellant? an rebus gestis atq; uirtutibus? Quid autem Numa Pompilius? minúsne gratas dijs immortalibus capedines, ac fictiles urnulas fuisse, quàm delicatas aliorum pateras arbitramur? Omitto reliquos. Sunt enim omnes pares inter se, præter Tarquinium Superbum. Brutum uerò si quis roget, quid egerit in patria liberanda: Si quis item reliquos eiusdem consilij socios, quid expetiuerint, quid secuti sint: numquis existat, cui uoluptas, cui diuitiæ, cui deniq; præter officium fortis & magni uiri quicquam aliud propositum fuisse uideatur? Quæ res ad necem Porsenæ Q. Mutium impulit, sine ulla spe salutis suæ? Quæ uis Horatium Coclitem cōtra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? Quæ uis patrem Decium? Quæ filium deuouit, ac immisit in armatas hostium copias? Quid cōtinentia C. Fabricij? Quid tenuitas uictus M. Curij sequebatur? Quid duo repugnacula belli Punici C. & P. Scipiones, qui Carthaginensium aduentum corporibus suis intercludendum*

D 5 putaue

Confirmatio cōstās exemplis, uim testimoniorū obtinentibus. Venusta distributio.

Cōgeries exemplorū crebra ac uehemēti repetitione.

*putauerunt? Quid Aphricanus minor? quid maior? Quid inter horum ætates interiectus Cato? Quid innumerabiles alij? Nam domesticis exemplis abundamus.* * *An cogitasse quicquam putamus in uita sibi expetendum, nisi quod laudabile esse & præclarum uideretur? Veniant igitur irrisores huius orationis ac sententiæ, & iam uel ipsi iudicent, utrum se horum alicuius, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgētibus, qui signis, qui tabulis, qui cælato auro & argento, qui Corinthijs operibus abundant, an C. Fabricij, qui nihil eorum habuit, nihil habere uoluit, se similes esse malint? Atq; hæc quidem quæ modò huc modò illuc transferuntur, facilè adduci solet, ut in rebus bonis esse negēt. Illud tamē arctè tenent, accurateq; defendūt, uoluptatē esse summum bonum. Quæ quidem mihi uox pecudum uidetur esse, non hominum. Tu cum tibi, siue deus, siue mater (ut ita dicam) rerum omnium natura dederit animum, quo nihil est præstantius, neq; diuinius, sic te ipse abijcies atque prosternes, ut nihil inter te, atque inter quadrupedē aliquid putes interesse? Quicquámne bonū est, quod non eum, qui possidet, meliorē facit? Vt enim quisq; est maximè boni particeps, ita & laudabilis maximè. Neq; est ullum bonum, de quo non is, qui id habeat honestè possit gloriari. Quid autem est horum in uoluptate? meliorem ne efficit,*

*Erasmus aliter: An putabim' quenquā horum cogitasse quicquā in uita sibi expetēdum. Epilogus argumentationis, per concessionem.

Alia propositio cōtra Epicureos defendētes uoluptatē esse summum bonum q̃s refutat à præstātia humanæ naturæ & boni proprio, quo differt à uoluptate

*efficit, aut laudabiliorem uirum? An quisquam in potiundis uoluptatibus gloriando se & prædicatione extollit? At qui si uoluptas (quæ plurimorum patrocinijs defenditur) in rebus bonis habenda non est eaq́ue quò est maior, eò magis mentem è sua sede et statu dimouet, profectò nihil est aliud benè, & beatè uiuere, nisi honestè & rectè uiuere.*

ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν, Id est:
In quo uirtus sit, ei nihil deesse ad beatè uiuendum.

*NEc uerò ego M. Regulum ærumnosum, nec infelicem, nec miserum unquam putaui. Non enim magnitudo animi eius cruciabatur à Pœnis, nõ grauitas, nõ fides, nõ constantia, non ulla uirtus, nõ deniq; animus ipse, qui tot uirtutum præsidio munitus, tantoq́; comitatu uirtutis septus, cum corpus eius carperetur, carpi non potuit. C. uerò Marium uidimus, qui mihi secundis in rebus unus ex fortunatis hominibus, in aduersis unus ex summis uiris uidebatur, quo beatius esse mortali nihil potest. Nescis insane, nescis quantas uires uirtus habeat. Nomen tantũ uirtutis usurpas, quid ipsa ualeat ignoras. Nemo potest non beatissimus esse*

Exemplum, quod uim habet ex coniugatorum natura. Nam perinde ualet: Regulus uir bonus ærumnosus nõ fuit: igitur uirtus non est ęrumnosa. Itẽ C. Marius uir fortis in aduersis non succubuit: igitur uirtus nulli fortunæ succumbit.

Apostrophe, qua exclamãdo in M. Antonium inuehitur ut apparet. Nam cum illo grauissimas ini-

micitias exercuit, ut ex Philippicis cognoscere licet. Tota expostulatio exempli uim habet, ad confirmandam thematis sententiam: sed acriter & copiosè tractat.

*esse, qui est totus aptus ex sese, quique ex se uno sua ponit omnia. Cui autẽ spes omnis, & ratio, & cogitatio pẽdet ex fortuna, huic nihil potest esse certi, nihilq́; quod exploratum habeat permansurum sibi ne unũ quidem diẽ. Eum tu hominem terreto, si quem eris nactus, istiusmodi mortis aut exilij minis, mihi uerò quicquid acciderit in tam ingrata ciuitate, ne recusanti quidem euenerit, non modò non repugnanti. Quid enim ego laboraui, aut quid egi, aut in quo euigilauerunt curæ & cogitationes meæ? siquidẽ nihil peperi tale, nihil consecutus sum, ut eo statu essem, quem neq; fortunæ temeritas, neq; inimicorum labefactaret iniuria. Mortẽm ne mihi minitaris, ut omnino ab hominibus: an auxilium, ut ab improbis demigrãdum sit? Mors terribilis est his, quorum cum uita omnia extinguuntur: non his, quorum laus emori non potest. Exiliũ autem terribile ijs, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus, non his, qui omnem orbem terrarum unam urbẽ esse ducunt.*

Vehemẽs repetitio ad contentionem.

* *Te miseriæ, te ærumnæ præmunt omnes, qui te beatũ, qui te florẽtem putas, tuæ libidines te torquẽt, tu dies noctesq́; cruciaris, cui nec satis est quod est, et idipsum quod habes, ne non diuturnum sit futurum, times.* Te *conscientiæ stimulant maleficiorum tuorum, te me*

*tus*

*tus examinat iudiciorum atq; legum, quocunq; despexisti, ut furiæ, sic tuæ tibi occurrũt iniuriæ, quæ te respirare non sinunt. Q*uãobrem *ut improbo, & stulto, & inerti nemini benè esse potest: Sic bonus uir & sapiens & fortis, miser esse non potest.* Nec uerò cuius uirtus moresq; laudandi sunt, eius nõ laudanda uita est, neque porrò fugienda uita est, quæ laudanda est. Esset autem fugienda, si esset misera. Quãobrem quicquid esset laudabile, idem, et beatum, et florens, et expetendum uideri debet.

Epilogus, qui colligitur per soritē. Nam ordo est: Cuius mores laudantur, & uita laudanda est, & cuius uita laudatur, fugienda non est, & cuius uita fugienda non est, ea mise ra esse non potest: Ergo cuius mores laudantur, is mi ser esse non potest. Ex quo iam infertur summa intentio, in sola uirtute felicitatem sitam esse.

ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα. id est:
Aequalia esse peccata.

Ratio ab efficiente.

*PArua, inquit, res est, atque magna culpa. Nec enim peccata rerum euentu, sed uitijs hominũ metienda sunt. In quo peccatur, id potest aliud alio maius esse aut minus: ipsum quidem illud peccare, quoquò te uerteris, unum est. Auri nauem euertat gubernator an paleæ, in re aliquantum, in gubernatoris inscitia nihil interest. Lapsa est alicuius libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, q̃ si etiam petulans fuisset in aliqua generosa ac nobili uirgine*. Peccauit uerò *nihilo minus, siquidem est peccare tanquam transilire lineas*. Q*uod culpa feceris*,

Confirmatio per exempla, q̃ à speciebus sumũtur.

Approbatio à simili.

ceris, cum commissa est, q̃ longè progrediare, cũ semel transieris, ad augendam transeundi culpam, nihil pertinet. Peccare certè licet nemini. Quod autẽ non licet id hoc uno tenetur: si arguitur non licere. Id siquidem nec maius, nec minus unquam fieri potest. Quoniam in eo est peccatum, si non licuit, quod semper unũ et idẽ est, quæ ex eo peccata nascũtur, æqualia sint oportet. Quòd si uirtutes pares sunt inter se, paria esse etiã uitia necesse est. Atqui pares esse uirtutes, nec bono uiro meliorem, nec temperante temperantiorẽ, nec forti fortiorem, nec sapiente sapientiorem posse fieri, facillimè potest perspici. An uirum bonum dices, qui depositum nullo teste, cum lucrari impunè posset auri pondo decem, reddiderit: si idem in decem millibus auri pondo non idem fecerit? Aut temperantem eum, qui se in aliqua libidine cõtinuerit, in aliqua effuderit? Vna uirtus est cõsentiẽs cũ omni ratione, & perpetua cõstãtia. Nihil huic addi potest, quò magis uirtus sit, nihil demi, ut uirtutis nomẽ relinquatur. Etenim si benefacta, recta facta sunt & nihil recto rectius est, certè nec bono qdẽ m elius quicq̃ inueniri potest. Sequitur igitur ut etiã uitia sint paria. Siquidẽ prauitates animi rectè uitia dicuntur. At qui quoniam pares uirtutes

Aliud argumentũ à proprio.

Alia argumentatio à connexis, siue consequentibus secundum Fabium, uel à rebus sub eandem rationẽ uenientibus, cuius prior pars syllogismo conditionali explicatur. Nam totus ordo per soriten conuertitur. Probatio adsum ptionis p species, ex ui definitionis.

Integratio eiusdẽ argumentationis à natura & definitione uirtutis

Probatio ex coniugatis.

Complexio ante-

tutes sunt rectè etiã facta, quoniam à uirtutibus proficiscuntur, paria esse debent. Itemq; peccata, quoniam ex uitijs manant, sint æqualia necesse est. A philosophis, inquit, ista sumis: metuebam ne à lenonibus diceres. Socrates disputabat isto modo: Benè Hercule narras, nam istum doctum et sapientem uirum fuisse memoriæ traditum est. Sed tamen quæro ex te, quando uerbis inter nos contendimus, non pugnis: utrum potius de bonis est quærendum, quid baiuli atque operarij, an quid homines doctißimi senserint: præsertim cũ hac sententia, modò non uerior, sed ne utilior quidẽ hominũ uitæ reperiri ulla poßit. Quæ uis est enim quæ magis arceat homines ab omni improbitate, quàm si senserint nullum in delictis esse discrimen? Et æque peccare se, si priuatis, ac magistratibus manus inferantur quacunque in domum stuprum intulerint, eandem esse labem libidinis? Nihil' ne igitur interest, (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an seruum? Nuda ista si potes, iudicari qualia sint, non facilè poßunt. Patrem uita priuare, si per se scelus est. Saguntini, qui parentes suos liberos emori, quàm seruos uiuere maluerunt, parricidæ fuerunt. Ergo & parenti nonnunquam adimi uita sine scelere potest, & seruo sæpè sine iniu-

gressæ collectionis.

Complexio totius aceruationis: cuius summa est: Virtutes pares sunt, igitur uitia sunt paria. & porrò uitia sunt paria, igitur & peccata.

Anteuertit obiectionẽ, refutat à prudentia & autoritate: ab utilĩ cõfirmat. Confirmatio utilitatis.

Alia obiectio, quã distinguẽdo soluit. Distinguit enim naturã à causa et latitudine.

*iniuria non potest. Causa igitur hæc, non natura distinguit. Quæ quando ultrò alteri accessit, id fit pro pensius. Si utrobiq; coniuncta est, paria fiant necesse est. Illud tamen interest quòd in seruo necando si id fit iniuria, semel peccatur, in patris uita uiolanda, multa peccantur. Violatur is, qui procreauit: is, qui aluit: is, qui erudiuit: is, qui in sede ac domo, atq; in Repu. collocauit. Multitudine peccatorũ præstat, eoq; pœna maiore dignus est. Sed nos in uita nõ quæ cuiq; peccato pœna sit, sed quantum cuiq; liceat, spectare debemus. Quicquid nõ oportet, scelus esse, quicquid nõ licet, nephas putare debemus. Etiámne in minimis rebus? Etiam. Siquidem rerum modum fingere non possumus, animorum modum tenere possumus. Histrio si paulò se mouit extra numerum, aut uersus pronunciatus est syllaba unà breuior aut longior, exibilatur & exploditur. In uita quæ omni gestu moderatior, omni uersu aptior esse debet: ut in syllaba te peccare dices? poëtam non audio in nugis, in uitæ societate audiam ciuẽ digitis peccata dimentientẽ sua? quæ si uisa sint breuiora, leuiora quî posśint uideri? cum quicquid peccatur, perturbatio ne peccetur rationis atq; ordinis. Pertubata autem semel ratione & ordine, nihil posśit addi quo magis peccari posse uideatur.*

ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται. Id est:

peccati: & fatet his duob. peccatũ aliud alio maius esse posse, at natura & substantia semper equale

Antipophora qua reddit intẽtionem. Probatio à natura uirtutis, p subiunctionem. Confirmatio à simili. Redditio comparatiõis, qua congeruntur plura à minori, & in fine sententia thematis inducitur.

Omnes stultos insanire.

EGo uerò te non stultũ, ut sæpè, non improbũ, ut semper, sed dementem, & insanũ rebus addicam necessarijs. Sapiẽtis animus, magnitudine cõsilij, tolerãtia rerum humanarũ, contemptione fortunæ, uirtutibus deniq; omnibus, ut mœnibus septus uincetur & expugnabitur. q nec ciuitate quidẽ pelli potest? Quæ est enim ciuitas? Omnis ne cõuentus etiam ferorum & immaniũ? omnis ne etiam fugitiuorũ, ac latronum cõgregata unum in locum multitudo? certè negabis. Non igitur erat illa tum ciuitas, cum leges in ea nihil ualebant, cum iudicia iacebant, cum mos patrius occiderat, cũ ferro pulsis magistratibus, senatus nomen in Repub. non erat: Prædonum ille concursus, & te duce latrocinium in foro constitutum, & reliquiæ coniurationis à Catilinæ furijs, ad tuum scelus furoremq; conuersæ, num ciuitas erat? Itaque pulsus ego ciuitate non sum, quæ nulla erat, accersitus in ciuitatem sum * cum esset in Repu. consul qui tum nullus fuerat, essetq; seruatus qui tũ occiderat, esset consensus populi liberi, esset iuris et æquitatis (quæ

Et hic contrahit thesim ad hypothesim, ut illustrior fiat oratio. Nam tota intentione in Pub. Clodium inuehitur, ut unius improbitate proposita omnes demonstret. Est autem hæc summa probationis. Quis quis sapienti noceri posse putat, insanit. At Clodius putat. Igitur Clodius insanit. A confirmatione adsumptionis incipit, cuius propositio est: Ego uero te, & cætera, quæ probatur ex adiacentibus sapientis, & definitione ciuitatis. Deinde transit ad confirmationem maioris propositionis: At uide quam, &c.

Cõclusio.

*Alias ut esset.

*tiuncula sunt ciuitatis) repetita memoria. At uide quàm ista tui latrocinij tela contempserim. Iactam & immissam à te nefariam in me iniuriam semper duxi, tamen peruenisse ad me nũquam putaui. Nisi forte cum parietes disturbabas, aut cũ tectis sceleratas faces inferebas, meorum aliquid ruere, aut in urbe deflagrare arbitrabare. Nihil enim meũ est, neq; cuiusquã quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. Si mihi eripuisses diuturnã animi mei cõstantiã, meas curas, uigilias, consilia, quibus Respub. inuicta stat: si huius æterni beneficij immortalem memoriam deleuisses, multò etiam magis, si illam mentem, unde hæc consilia manarunt, mihi eripuisses, tum ego accepisse me confiterer iniuriam Sed si hæc nec fecisti nec facere potuisti, reditum mihi gloriosum tua fecit iniuria, non exitum calamitosum Ergò ego semper ciuis erã, & tum maximè cum meam salutem senatus externis nationibus, ut ciuis optimi commendabat. Tu ne nũc quidem es ciuis, nisi fortè idem hostis esse, & ciuis potest. An tu ciuem ab hoste natura ac loco, non animo factisq; distinguis? Cædẽ in so*

Cõfirmit noceri nõ posse sapienti, quæ ratio maioris propositionis est, q̃ dixi. Nam si noceri non potest, stultus & insanus est, qui putat. Probat autem ex definitiõe iniuriæ, quid sit nocere, tum ab adiacentibus sapientis: prudentiã, fortitudinem & cæteras uirtutes, eripi non posse. Exponitur argumentum per oppositionem.

Epilogus totius argumentationis, qui excipitur contentione, ad augẽdam acrimoniam. Contẽdit enim illum nunquam ciuem, se nunquam exulem fuisse: cõfirmat ex ui definitionis utriusq;, à proprijs & differentibus.

*In foro fecisti, armatis latronibus templa tenuisti. Priuatorum domos, ædesq; sacras incendisti. Cur hostis Spartacus, si tu ciuis? Potes autem esse tu ciuis, propter quem aliquãdo ciuitas non fuit? & me exulem tuo nomine appellas, cum omnes meo discessu exulasse Rempub. putent. Nunquámne homo amentissime te circunspicies? Nunquam ne quid facias considerabis, nec qd loquare? Nescis exiliũ scelerũ esse pœnã? meũ illud iter ob præclarissimas res à me antè gestas esse susceptũ? Oẽs scelerati, atq; impij, quorũ tu te ducem esse profiteris, quos leges exilio affici uolunt, exules sunt, etiam si solum non mutarunt. An cum omnes leges te exulem esse iubeant, non eris tu exul? Non appellatur inimicus, qui cum telo fuerit ante senatum? Tua sica deprehensa est. Qui hominem occiderit? tu plurimos occidisti. Qui incẽdium fecerit? ædes Nympharum manu tua deflagrasti. Qui templa deorum occupauerit? in foro etiam castra posuisti. Sed quid ego communes leges profero, quibus omnibus es exul? Familiarissimus tuus Cornificius de te priuilegium tulit, ut si in opertum bonæ deæ accessisses, exulares. At te id fecisse etiam gloriari soles. Quomodo igitur tot legibus in exilium eiectus, nomen exulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis, & tu quidem in * Ponto fuisti: Non igitur ubi quisque erit,*

Refellit obiectã sibi exulis appellatione m, & in Clodiũ retorquet. Legibus et præiudicijs.

Correctio

Cõclusio cũ occupatiuncula quę refellitur à pari.

*Alias orto.

*eius loci ius tenebit, si ibi eum legibus esse subiectum non oportebit.*

ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ ἐλεύθεροι, πάντες δὲ μωροὶ δοῦλοι. .I.
Omnes sapientes liberos esse, et stultos omnes seruos.

Ab hypothesi sternit uiā ad thema collectione à minori.

•Erasmus aliter, pri⁹

*Laudetur uero hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur? Quomodo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare?* Refrenet * pri*mum libidines, spernat uoluptates, iracundiam teneat, coërceat auaritiam, cæteras animi labes repellat. Tum incipiat alijs imperare, cum ipse improbißimis dominis dedecori, ac turpitudini parêre desierit. Dum quidē his obediet, non modò imperator, sed liber habēdus omnino non erit. Præclarè enim est hoc usurpatum à doctißimis, quorum autoritate nō uterer, si mihi apud aliquos agrestes hæc habenda esset oratio. Cū uerò apud prudētißimos loquar, quibus hæc inaudita non sunt, cur ergò simulem me, si quid in his studijs operæ posuerim, perdidisse? dictū est igitur ab eruditißimis uiris, nisi sapientem liberum esse neminem: Quid est enim libertas? potestas uiuendi, ut uelis. Quis igitur uiuit ut uult, nisi qui recta sequitur, qui gaudet officio, cui uiuendi uia considerata, atque promißa est: qui legibus quidem non propter metum*

Præmunitio ad assertionem thematis à loco. In ducit thema specie confirmationis argumenti à minori.

Cōfirmatio sententiæ thematis à definitione libertatis. Nam argumentatio est: Quisquis uiuit ut uult liber est, solus sapiens uiuit, ut uult, igitur solus sapiens est liber. Quæ cum ratiocinatio sit loco at mi

*paret,*

paret, sed eas sequitur, atque colit, quia id salutare maximè esse iudicat: qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, nisi libenter ac liberè: cuius omnia consilia, resq; omnes, quas gerit, ab ipso proficiscuntur, eodẽq; feruntur? Nec est ulla res, quæ plus apud eum polleat, quàm ipsius uoluntas atque iudicium. Cui quidem etiam (quę uim habere maximam dicitur) fortuna ipsa cedit, sicut sapiens poëta dixit: Suis cuique fingitur moribus: Soli igitur hoc contingit sapienti, ut nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. Quòd si ita esse pluribus uerbis differendum est, illud tamen et breue, & confitendũ est, nisi qui ita sit affectus, esse liberum neminem. Igitur omnes improbi serui, nec hoc tam re est, quam dictu imopinatum atque mirabile. Non enim ita dicunt eos esse seruos ut mancipia, quæ sunt dominorum facta nexu, aut aliquo iure ciuili, sed si seruitus sit, sicut est obedientia fracti animi, & abiecti & arbitrio carentis suo: quis neget omnes leues, omnes cupidos, omnes denique improbos esse seruos? An ille mihi liber uidetur, cui mulier imperat, cui leges imponit, præscribit, iubet, uetat quod uidetur, qui nihil imperanti negari potest, nihil recusare audet? Si poscit, dandum est: si uocat, ueniendum

noris propositionis probatio ponitur: Quid est enim libertas, & cætera. Deinde adsumptionis probatio: Quis igitur uiuit ut uult, &c. Ex qua illata adsumptione: Soli igitur hoc contigit sapienti, &c. Postremo loco conclusio subijcitur. Quod & si ita esse pluribus uerbis, &cæt.

8

*Erasmus aliter: bre ui conficiẽdum est.

A contrario infert alterã partẽ thematis, & confirmat ex ui definitionis, quæ seruit⁹ dicenda sit.

Colligit uim s̃ruitutis à signis, & M. Antoniũ designat.

Similitudo ad reĩ declarationem.

*si eijcit, abeundum: si minatur, extimescendum. Ego uerò istum, non modò seruum, sed nequißimum seruum, etiam si in amplißima familia natus sit, appellandum puto. Atque ut in magna familia stultorum, sunt alij lautiores (ut sibi id uidentur) serui, sed tamen serui, Atrienses* * *actu: pari stultitia sunt, quos signa, quos tabulæ, quos celatum argentum, quos* Corinthia *opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. Et sumus, inquiunt, principes ciuitatis: Vos uerò ne seruorum quidem magistrorum principes estis, Sed ut in familia, qui tractant ista, qui tergunt, ungunt, qui uerrũt, qui spargunt, non honestißimum locum seruitutis tenent. Sic in ciuitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius ciuitatis locum penè infimum obtinent. Magna, inquis, bella geßi, magnis imperijs, & prouincijs præfui. Gere igitur animum laude dignum.* Echionis *tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod* Polycleti. *Mitto unde sustuleris, & quomodo habeas. Intuentem te admirantem, clamore tollentem cum uideo, seruum te esse ineptiarum omnium iudico. Nonne igitur sunt illa festiua? Sint. Nam nos quoque oculos eruditos habemus. Sed obsecro te, ita uenusta habeantur ista, non ut uincula uirorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. Quid enim censes? si* Lucius Mummius *aliquem*

*Mire uariāt hic codices, legēdum arbitror serui Atrienses sed tamen serui æquè actu.

Obiectio, quam soluit propo sita simili tudine.

Signa, quibus serui eus demōstratur.

Obiectio quæ soluitur à tēperātia & decoro.

Exempla

quem istorum uideret matellionem Corinthium cupidissimè tractantem, cum ipse totam Corinthum contempsisset, utrum ullum ciuem excellentem, an Atriensem seruum diligentem putaret? Reuiuiscat M. Curius, aut eorum aliquis quorum in uilla ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit præter ipsos. Et uideat aliquem summis populi beneficijs usum, barbatulos mullulos exceptantem de piscina, & pertractantem, & murenarum copia gloriantem. Nónne hunc hominem ita seruum iudicet, ut ne in familia quidem dignum maiore aliquo negocio putet? An eorum seruitus dubia est, qui cupiditate peculij nullam conditionem recusant durissimæ seruitutis? Hæreditatis spes, quid iniquitatis in seruiendo non suscipit? Quem nutum locupletis orbi senis non obseruat? Loquitur ad uoluntatem. Quicquid denunciatum sit, facit, assentatur, assidet, miratur. Quid horum est liberi? quid denique nisi serui non inertis? Quid iam illa cupiditas (quæ uidetur esse liberalior) honoris, imperij, prouinciarum? quàm dura est domina, quàm imperiosa, quàm uehemens? Cethego homini non probatissimo seruire res coëgit eos, qui sibi esse amplissimi uidebantur, munera mittere, noctu uenire domum ad eum, præcari, denique supplicare. Quæ seruitus est, si hæc libertas existimari potest? Quid cum cupi-

uim testimoniorũ habentia contra intemperantes.

In auaros

Signa seruitutis.

In ambitiosos.

Exemplũ confirmãs ambitiõis seruitutẽ. Seruit⁹ ex metu & cõscientia.

*ditatum dominatus excessit, & alius est dominus ex ortus ex conscientia peccatorum timor? Quàm est illa misera, q̃ dura seruitus? Adolescentibus paulò lo quacioribus est seruiendum: omnes qui aliquid scire uidetur, tanquã domini timentur. Iudex uerò quã tum habet dominatũ? quo timore nocentes afficit?*

Exemplũ L. Crassi oratoris.

*An non est omnis metus seruitus? Quid ualet igitur illa eloquẽtissimi uiri L. Crassi copiosa magis quàm sapiens oratio? Eripite nos ex seruitute. Quæ est ista seruitus, tã claro homini, tamq; nobili? Omnis enim animi debilitata, & humilis, & fracta timidi tas, seruitus est. Nolite sinere nos cuiquam seruire. In libertatem uindicari uult? Minimè. Quid enim adiungit, nisi uobis uniuersis. Dominum muta re, nõ liber esse uult? Quibus & possumus, & debe mus. Nos uerò si quidẽ animo excelso & alto, et uir tutibus exaggerato sumus, nec debemus nec possumus. Tu posse te dicito, quandoquidẽ potes. Debere ne dixeris: quoniã nihil quisquã debet, nisi quod est turpe nõ reddere. Sed hæc hactenus. Ille uideat quo modo imperator esse posit, cum eum ne liberum quidem esse ratio, & ueritas ipsa conuincat.*

Redit ad hypothesim & abrupte concludit.

ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος. Id est:
Quod solus sapiens diues sit.

In M. Crassum, co-

*QVæ est ista in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? solus ne tu diues? Proh*

Proh dij immortales. Egóne me audiuisse aliquid, & didicisse non gaudeam? Solus ne tu diues? Quid si ne diues quidem? quid si pauper etiam? Quem enim intelligimus diuitem? aut hoc uerbum, in quo homine ponimus? Opinor in eo, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter uiuendū facilè contentus sit, qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. Animus enim tuus oportet se iudicet diuitē, nō hominum sermo, neq; possessiones tuæ. Qui nihil sibi deesse putat, nihil curat amplius, satiatus est, aut contentus etiam pecunia, concedo, diues est. Sin autem propter auiditatem pecuniæ nullum quæstum turpem putas, cum isti ordini ne honestus quidem posit esse ullus, si quotidie fraudas, decipis, poscis, pacisceris, aufers, eripis, si socios spolias, ærarium expilas, si testamenta amicorum expectas aut ne expectas quidem, at ipse supponis: hæc quidem utrum abundantis, an egentis signa sunt? Animus hominis diues non arca appellari solet. Quamuis illa sit plena, dum te inanem uidebo, diuitē non putabo. Etenim ex eo, quantū cuiq; satis, metiuntur homines diuitiarum modū. Filiā quis habet? pecunia est opus. Duas? maiore. Plures? maiore etiā. Si (aiunt) Danai quinquaginta sunt filiæ, tot dotes magnam quæ

gnomen to diuitē, incēditur hoc paradoxon. A definitiōne quis sit diues. Confirmatio à proprio.

Adsumptio argumentationis, illata per oppositionem. Nam ratiocinatio: Qui nihil cupit est diues. Crassus adhuc cupit, igitur Crassus non est diues. Adsumptio firmatur à signis. Sin autē propter, &c.

Similitudo ad declarandā rem.

*Erasmus aliter, satis. — Redditio claudẽs intentionẽ. — Adsumptio argumenti, ex ipsi9 Crassi confessione. — Complexio.*

runt pecuniam. Quantum enim cuique * opus est, ad id accommodatur, ut antè dixi, diuitiarum modus. Qui igitur non filias plures, sed innumerabiles cupiditates habet, quæ breui tempore maximas copias exhaurire poßint, hunc quomodo ego appellabo diuitem, cum ipse egere se sentiat? Multi ex te audierunt, cum diceres, neminem esse diuitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus, quod Populus Romanus ex tantis uectigalibus iam pridem uix potest. Igitur hoc proposito nunquam eris diues, antequã tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut eo tueri sex legiones, & magna equitum ac peditum auxilia poßis. Iam fateris igitur nõ esse te diuitem, cui tantum desit, ut expleas id quod exoptas. Itaq; istam paupertatem, uel potius egestatem, ac mẽdicitatem tuam, nunquam obscurè tulisti.

*Signa, & argumenta egestatis ex uita Crassi.*

Nam ut his qui honestè rem quærunt, mercaturis faciendis, operis dandis, publicis sumendis, intelligimus opus esse quæsito: sic qui uidet domi tuæ pariter accusatorum atque iudicum consociatos greges qui nocentes & pecuniosos reos, eodem te autore corruptelam iudicij molientes, qui tuas mercedum pactiones in patrocinijs intercisas, pecuniarum in concionibus candidatorum, demißiones libertorũ ad fœnerandas diripiendasq; prouincias, qui expulsiones uicinorum, qui latrocinia in agris, qui

*Maior pro*

cum

*cum seruis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones uacuas, qui proscriptiones locupletum, qui cædes municipiorum, qui illam Syllani temporis messem recordetur, qui testamenta subiecta, qui sublatos tot homines, qui denique omnia uenalia, delectum, decretum, alienam, suam sententiã, forum, domum, uocem, silentium, quis hunc non putet confiteri, sibi quæsito opus esse? Cui quæsito autem opus sit, quis unquam hunc uerè dixerit diuitem? Est enim diuitiarum fructus in copia. Copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia, quam tu, quoniam nunquam assequere, nunquam omnino es futurus diues. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & rectè. Est enim ad uulgi opinionem mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica: de me silebo, de te loquar. Si censenda nobis, atque æstimanda res sit, utrum tandem pluris æstimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricij, qui illam pecuniam repudiabat? Vtrum aurum Samnitum, an responsum. M. Curij? hæreditatem L. Pauli, an liberalitatem Aphricani? qui eius hæreditatis. Q. Maximo fratri partem suam concessit. Hæc professo quæ sunt summarum uirtutum potiora, pluris æstimanda sunt, quàm illa, quæ sunt pecuniæ membra. Quis igitur (siquidem ut quisque quod*

posttio. Nam adsumptiõis probatio antecessit.

Complexio.

Adhibet exēpla testimoniorum loco

Infert in sola uirtute esse diuitias, à proprio confirmans.

quod plurimi sit, poßideat, ita ditißimus habendus sit) dubitet, quin in uirtute diuitiæ sint? quoniam nulla poſſeßio, nulla uis auri, & argenti, pluris quã uirtus æſtimanda eſt. O dij immortales, non intelligunt homines, quàm magnum uectigal sit parſimonia. Venio enim iã ad ſumptuoſos, relinquo iſtũ quæſtuoſum. Capit ille ex ſuis prædijs ſexcẽta ſeſtertia, ego centena ex meis: illi aurata tecta in uillis, & ſola marmorea: ea facienti, & ſigna, tabulas, ſupellectilem & ueſtem infinitè concupiſcenti, non modò ad fructum ille eſt ſumptus, ſed etiam ad fœnus exiguus. Ex meo tenui uectigali, detractis ſumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit: Vter igitur eſt ditior, cui deeſt an cui ſupetat? qui egit, an qui abundat? cuius poßeßio quò eſt maior, eò plus requirit ad ſe tuendam. an quæ ſuis ſe uiribus ſuſtinet? Sed quid ego de me loquor, qui morum ac temporum uitio aliquantum etiam ipſe fortaſſe in huius ſeculi errore uerſer? M. Manlius patrum noſtrorum memoria (ne ſemper Curios, & Luſcinios loquamur) pauper tandem fuit, habuit enim ædiculas in Carinis, & fundum in * Licopo. Nos igitur ditiores ſumus, qui plura habemus? Vtinam quidem eſſemus. Sed non æſtimatione cenſus, uerùm uictu atque cultu terminatur pecuniæ modus. Non eſſe cupidum pecuniæ, non eſſe emacem, uectigal eſt. Con-

Exemplis facta comparatione colligit frugalem pauperem locupletẽ sumptuoso ditiorẽ eſſe.

Correctio qua trãſit ad potius exemplũ.

*Erasmus legit: Labicano.

Cõfirmat exemplum à proprio diui-

tentum uerò suis rebus esse, maximæ sunt, certissimæq; diuitiæ. Etenim si isti callidi rerum æstimatores, prata & areas quasdam magno æstimant, quod ei generi possessionum minimè quasi noceri potest: quanti est æstimanda uirtus, quæ nec eripi, nec surripi potest unquam, nec naufragio, neq; incendio amittitur: nec tempestatum, nec temporum permutatione mutatur? Qua præditi qui sunt, soli sunt diuites: Soli enim possident res, et fructuosas & sempiternas, soliq; (quod est proprium diuitiarum) contenti sunt rebus suis. Satis esse putant quod est, nihil appetunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt. Improbi autem & auari, quoniam incertas, atque in casu positas possessiones habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inuentus est, cui quod haberet esset satis, non modò non copiosi ac diuites, sed etiam inopes ac pauperes existimandi sunt.

tiarum & à definitione quis sit pecuniæ modus: approbat à minori.

11 Epilogus.

M. T. CICERONIS
Paradoxorum
libri
FINIS.

ANNO

# ANNOTATIONES ERASMI ROTERODAMI IN CICERONIS PARADOXA.

1 SEd dicendo consequi tamen.) Conduplicauit coniunctionem, sed tamen sicut fit in attamen.

2 Quæ non sanè.) Noue dictum in uulgus pro uulgo.

3 Quasi punctis quod proposuit effici.) Rursum efficit positum est pro colligit.

4 Ludens conieci.) Conieci pro collegi positum, sed tumultuarie.

5 In tuo nomine apparuit.) Noue dictum uidetur in nomine, & apparuit dixit, pro in apertum prodijt ἐφάνη subindicans, hoc opus non esse eiusmodi, ut debeat in lucem, & publicum exire.

6 Quæ dicuntur in scolis θετικά.) θέσεις positiones sunt, & argumenta disputantium. In nonnullis, codicibus falso scriptum erat, κτητικά & adiectum possessiua, quanquam & in cæteris positiua non à Tullio additum, sed à lectore reor adiectum fuisse.

7 Non modo non repugnanti.) Non modo posuit, in posteriore sermonis parte, præter morē uulgatū.

8 Suis quisq; fungitur moribus.) In alijs scriptum cōperi. fingitur & rectius sanè. Neq; enim dubium quin retulerit prouerbiale dictum, cuius meminit Cornelius nepos in uita Pomponij. Suam cuiq; mores fingunt fortunam. Proinde legendum arbitror, suis cuique moribus fingitur, aut certe ut nimium demutemus. Suis cuiusq; moribus fingitur.

9 Matellionem.) Arbitror dici, signum repræsentans seruum porrigentem matulam.

10 In libertatem uindicari uult?) Minime hic in nonnullis codicibus adduntur ea quæ paulo inferius adi

ciuntur, quibus & possumus & debemus. Rursus quæ sequuntur, quibus & possumus & debemus, uidentur à contextu reuulsa. Sic enim apparet legēdum. Quid enim adiungitur nisi uobis uniuersis, quibus & possumus & debemus, dominū mutare, non liber esse uult. Nos uero siquidem, &c.

21 Et fructuosas. )Rursum fructuosas dixit, pro frugiferas. Hoc admonendum putaui quod quidam abhorrent ab hac uoce, tanquam parum Ciceroniana.

FINIS.